

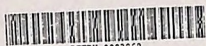
सं. ७७
क. १०५

१८२९

पंची

कवि-जयकृष्ण केशव उपाध्ये.

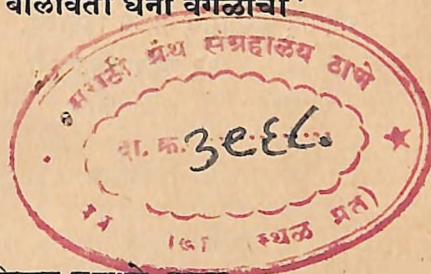
REFBK-0003968

REFBK-0003968

महाराष्ट्र बिल्लिंग हाऊस लि., पुणे.

पोपटपंची

‘बोलविता धनी वेगळाची’

जयकृष्ण केशव उपाध्ये, नागपूर.
लोकमान्यचरितामृत-कर्ते.

REFBK-0003968

REFBK-0003968

महाराष्ट्र पब्लिशिंग हाऊस लि., पुणे.

१९२९

किंमत १२ आणे.

प्रकाशक—

विश्वनाथ गणेश ताम्हणकर,
मॅनेजिंग डायरेक्टर,
महाराष्ट्र पब्लिशिंग हाऊस लिमिटेड,
१२ बुधवार पेठ, पुणे.

(सर्व हक्क प्रकाशकांचे स्वाधीन आहेत.

मुद्रक—

गोपाळ बळवंत जोशी,
आनंद छापखाना, सद्दाशिव पेठ, पुणे

श्री

शुक-कौतुक !

“ मधुरा उत्तरी । रावा खेळे उरावरी ”

तुकाराम.

मि. रा. रा. जयकृष्णपंत उपाध्ये यांनी आपल्या कविता-संग्रहास ‘पोपटपंची’ हें नांव देण्यांत “यथा नाम तथा गुणः” या न्यायानें खरा ‘पंचुपणा’ ऊर्फ चतुराई दाखविली आहे यांत शंका नाही. जुन्या संतकवींची स्वतःच्या काव्यरचनेविषयी ‘बोलविता धनी वेगळाचि’ या निःसंम श्रद्धेनें मोहक दिसणारी शालीनता आणि सध्याच्या काळांतील आपल्या कृतीस कुतूहल-वर्धक व वैचित्र्ययुक्त नांवें देण्याची कविजनप्रवृत्ति, या दोन्ही गोष्टी “एका क्रिया द्वयर्थकरी प्रसिद्धा” या कव्युक्तोप्रमाणें रा. उपाध्ये, यांनी “पोपटपंची” या नांवांत मोठ्या खुबीनें साधल्या आहेत.

शुकचंचूप्रमाणें, प्रस्तुत काव्यसंग्रह आटपशीर व मोहक असून तिच्यांतून निघणाऱ्या उद्गारांप्रमाणेंच ‘पोपटपंची’ तही आलेल्या विषयांची विविधता, आकर्षक व श्रवणीय झाली आहे. विशेषतः त्यांतील ‘शाहीर,’ ‘कविते करिन तुला मी ठार,’ ‘ढे’ ची कविता, ‘चहा-टळपणा’ इ. उपरोधपूर्ण विनोदपर कवितांत, केवळ मर्मभेदक व व्यक्तिद्वेषगर्भ हिडिस विडंबनाचा प्रकार नसून, सर्वसाधारणरीतीनें हास्यास्पद किंवा दूषणास्पद वाटणाऱ्या अशा ज्या कित्येक गोष्टी काव्यक्षेत्रांत दिसून येतात, त्यांचें त्यांत मार्मिक व श्लेषयुक्त रचनाकौशल्यानें आविष्करण केलेलें आहे. त्यामुळे शुकचंचूच्या वक्राकृतीप्रमाणें त्यांची वक्रताहि लोभनीय वाटते. खरी विनोदवृत्ति व खरें उदात्त गांभीर्य हे दोन गुण, बाह्यात्कारी अत्यंत विसदृश दिसत असले, तरी अंतस्तत्वाच्या दृष्टीनें ते सख्ख्या भावाइतकेच परस्परसंबद्ध व निकट-

वर्ती असतात; हा मानवी स्वभावांतील विशेष, मानसशास्त्रदृष्ट्या अनुभवसिद्ध आहे; शिवाय अध्यात्म व वैराग्य यांच्याशी 'शुका' चा असेलला संबंध, परंपरागत व पुराणकालापासूनचा सर्वश्रुतच आहे. रा. उपाध्ये यांच्या कवितांत याचें उत्तम प्रत्यंतर दिसून येतें. ज्याप्रमाणें उपरोधपूर्ण विनोदपर कविता करण्यांत त्यांची सहजसिद्ध कुशलता दिसून येते, त्याचप्रमाणें गंभीर, अध्यात्मपर व गूढ-गुंजनात्मक काव्यरचनेकडेही त्यांच्या मनाचा ओढा असल्याचें प्रस्तुत पुस्तकांत ठळकपणें दिसून येतें. आध्यात्मिक व गूढ-गुंजनात्मक विषयांवरिलही रा. उपाध्ये यांच्या कविता भक्त्युत्कट, सावेश, सफाईदार रचनेच्या, प्रेमळ व ललित भावनेच्या आणि कित्येक ठिकाणीं भव्य व व्यापक कल्पनायुक्त अशा साधल्या आहेत. उदाहरणार्थ, 'प्रणाम,' 'चित्तचोर,' 'समर्पण,' 'प्रेमबाण,' 'विराणी,' 'रामराज्याभिषेक,' 'जगन्मोहिनी,' 'जग तुझे' इ. कविता पहा. त्यांपैकीं बहुतेक 'गीतकप्राय' (Lyrical) म्हणजे संगीतांतील व इतर सुपरिचित व सुलभ चालीवरच्या असल्यामुळें त्या रम्य, व श्रवणीय आहेत.

रा. उपाध्ये यांची साधारण रचनाशैली शुकाच्या एकंदर आकृतीप्रमाणेंच सुबक, स्वच्छ, मृदु, व भाषा व्याकरणादि दृष्ट्या प्रायः साफसुफीची आहे.

सारांश, मि. रा. जयकृष्णपंत यांची ही प्रज्ञाप्रेरित 'पोपट-पंची' अनेक रसिक वाचकांस नित्य मनोरंजक व आल्हाददायी होत राहो अशी उत्कट इच्छा प्रदर्शित करून हें "शुक-कौतुक" पुरें करितों.

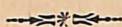
पुणें

शुक्रवार. आषाढ वा। १२,

शके १८५१

श्री. नि. चाफेकर.

परिचय

श्री. जयकृष्णपंत हे कवि या नात्याने सर्वांच्या चांगले परिचयाचे आहेत. यापूर्वी त्यांचे 'श्रीलोकमान्यचरितामृत' हे दीर्घकाव्य प्रसिद्ध होऊन, ते लोकादरास पात्र झाले असल्यामुळे, त्यांच्या कवित्वशक्तीची ओळख लक्षात घ्यायला येऊन देण्याची अवश्यता नाहा. परंतु हे दीर्घ काव्य म्हणजे एका थोर पुरुषाचे चरित्र असून, त्याचा विषय शेवटपर्यंत एकच एक आहे. प्रस्तुत 'पोपटपंचीत' त्यांची विविधविषयांवरील भावगीतें एकत्रित केलेली आहेत. दीर्घकाव्य आणि भावगीत यांत अंतर्बाह्य फरक असल्यामुळे, प्रस्तुत संग्रहाचा निराळा अल्प परिचय करून देणे जरूरीच आहे.

खरी कविता भावनेतून उमळते व नंतरहि ती बव्हंशी भावनेवरच आधारलेली असते. खऱ्या कवीचे अंतःकरण त्याच्या काव्यांतून, विशेषतः भावगीतांतून उत्तम प्रतीत होतें; कारण भावगीत लिहितांना कवीची वृत्ति अंतर्मुख झालेली असते व त्यामुळे त्याच्या आत्मीयतेची खरी खरी काव्यात्म चित्रे त्याच्या भावगीतांतच अधिक स्पष्टपणे उमटलेली असतात. शिवाय इतर आनुषंगिक गुणांबरोबर भावगीतांत साठविलेले मानव्य, त्यांच्या लघुतेमुळे अधिक तीव्रतेने पटते. असल्या निकषांवर कवितासुवर्ण घासून पाहिले असता त्याची खरी पारख होते. श्री. उपाध्ये यांची भावगीत या दृष्टीने बरीच सरस ठरतील असे वाटते.

श्री. उपाध्ये यांच्या भावगीतांचे स्थूलमानानें चार भाग करिता येतील. पहिला धार्मिक अर्थात् तात्विक, दुसरा प्रेमविष-

यक, तिसरा राष्ट्रीय व चौथा विनोदी. यापैकी दुसरा जो प्रेम-विषयक भाग आहे, त्यांत खुद्द कवींनी 'प्रेम' हा शब्द व्यापक अर्थाने वापरल्यामुळे, मीहि त्यांत पतिपत्नीप्रेम-वात्सल्यादि निरनिराळ्या भावनांच्या गीतांचा समावेश केला आहे. श्री. उपाध्ये यांची काव्यवृत्ति धर्मप्रवण असून तिचा लय परमेश्वराकडे लागलेला आहे. त्यांच्या गीतांमधून हा सूर प्रामुख्याने निघतो आणि त्यामुळे त्यांच्या आरंभीच्या 'प्रणाम' या गीतांत भावनोत्कटता व सहजता दृष्टीस पडते. परमेश्वराची व्याप्ति केवढी मोठी आहे याची मानवी मनास कल्पना करवणार नाही; परंतु कवि आपल्या श्रद्धामय अंतःकरणाने तिचे विस्तृत स्वरूप कसे रंगवतो, हे आपणांस 'ईशव्याप्ति' या कवितेत दिसून येईल. कवीची वृत्ति जशी धर्मप्रवण आहे तशीच ती हिंदूसंस्कारांचीहि पण अभिमानी आहे. आधुनिक कवितेला पाश्चात्य संस्कृतीपासून स्फूर्ति मिळालेली आहे असे आपण अनेक ठिकाणी पाहतो. परंतु श्री. उपाध्ये यांची कविता जुन्या वाङ्मयाच्या अध्ययनाने व उदात्त हिंदु धार्मिक संस्काराने स्फुरलेली आहे; आणि हेच त्यांच्या कवितेचे वैशिष्ट्य आहे. याच कारणामुळे त्यांची राष्ट्रीय कविता किंवा प्रेमविषयक कविताहि स्वाभिमान व शुद्धता यांनी युक्त आहे. इतकेच नव्हे तर 'श्रीरामराज्याभिषेक' व 'गीतराघव' या प्रकरणांवरून त्यांच्या कवितेचे अभियुक्त स्वरूपहि प्रतीत होते. त्यांच्या प्रेमविषयक कवितांमधून आपणाला शुद्ध भक्तीचे सरळ व नैसर्गिक स्वरूप पहावयास मिळते. 'प्रेमगीत म्हणजे पतिपत्नीच्या सात्विक भावनांचे गीत' ही कल्पना देखील थोडी संकुचितच आहे असे म्हटले पाहिजे. कारण मानवी हृदय जेव्हां प्रेमाच्या परमनिर्मळ पायरीवर अधिष्ठित होई, तेव्हां त्याची भावना एकाद्या मित्राच्या, पतिपत्नीच्या किंवा

भक्ताच्या भावनेइतकीच वरच्या दर्जाची असू शकते; आणि म्हणूनच ज्यावेळी आपण एकादें उदात्त प्रेमगीत वाचतो, त्यावेळी त्यांतील भावना आपण आपल्या अंतःकरणांतील अभिप्रेत भावनेशी ताडून, कल्पनेने ती ती मूर्ति सगुणस्वरूपांत चित्तचक्षुंपुढें उभी करतो व त्या गीतांतील काव्यात्मतेचा आस्वाद घेतो. श्री. उपाध्ये यांची ' दर्शनोत्कंठा, ' ' चित्तचोर, ' ' समर्पण, ' ' प्रेमबाण, ' ' विराणी ' हीं प्रेमगीतें या दृष्टीने उत्कृष्ट आहेत. यांतच अंतर्भाव होणारा दुसरा गीतप्रकार म्हणजे वत्सलगीतें हा होय. या सदरांत ' चिमणा श्रीकृष्ण, ' ' बाळ, ' ' आई आणि बाळ, ' ' आनंद आला आनंद ! ' वगैरेचा समावेश होत असून त्यांतील ' बाळ ' हें भावगीत प्रत्येक सहृदय आईच्या अंतःकरणांला वत्सलतेची साक्ष पटविणारें आहे. श्री. उपाध्ये यांना मुलाविषयी तर वात्सल्य वाटतेंच वाटतें, परंतु त्यांना मुलांच्या भावनांशी समरस होतां येऊन वत्सलतेनें आईशींहि बोलतां येतें. ' आई आणि बाळ ' या कवितेंतील विनोदी भावना हृदयांत गोड वत्सलताच निर्माण करते. याखेरीज आणखी एका कवितेंत कवीचें खरें खरें वत्सलहृदय प्रस्फुट झालेलें आहे; आणि कवीची वृत्ति बाललीलांकडे खेंचून नेण्यास, हींच कविता किंवा याच कवितेस घडलेला करुण प्रसंग कारणीभूत झाला कीं काय, अशी शंका मनांत उत्पन्न झाल्याखेरीज राहत नाहीं. कवीचें अंतःकरण जेव्हां उत्कट भावनेनें हेलावतें, त्यावेळीं ती भावना जरी वैयक्तिक सुखदुःखानें उद्भवलेली असली, तरी ती आपले अनुभव रेखाटतांना लौकिक पातळीवरूनच तें कार्य करीत असते व त्यामुळेच ' लीले ' च्या लीला वाचतांना प्रत्येक सहृदय पित्याला आपल्या गतापत्याची स्मृति होऊन त्याच्या डोळ्यांस पाणी आल्याखेरीज राहणार नाहीं. ' लीले ' या कवितेंत कवीचें पितृवात्सल्य फार उत्कट पण सहजतेनें उतरलें आहे.

आधुनिक कवितेंत ज्या स्वरूपाच्या राष्ट्रीय (ऐतिहासिक) कवितेची दृष्टी पैदास होत आहे, तसलें स्वरूप श्री. उपाध्ये यांच्या राष्ट्रीय कवितेनें धारण केलेलें नाहीं, ही समाधानाची गोष्ट आहे. अंतःकरणांतील देशाभिमान किंवा धर्माभिमान ज्वलत्-स्वरूपाचा असल्याखेरीज खरी तळमळ वाटत नाहीं आणि खरी तळमळ वाटल्याखेरीज खरी राष्ट्रीय कविता निर्माण होत नाहीं. श्री. उपाध्ये यांच्या लेखणीनें 'स्वतंत्र हिंदुस्थान, ' ' भारत-भाग्योदय ' ' तरुण भारतास, ' ' हिंदुसंघटन ' ' गीतेची आरती ' वगैरे स्फूर्तिप्रद गीतें लिहिलीं आहेत व नवीन पिढीनें जोमदार, स्वाभिमानी व आशावादी व्हावें असा त्यांचा संदेश आहे.

श्री. उपाध्ये यांच्या विनोदी कविता थोड्या आहेत; पण त्यांनींच लोकांचें लक्ष विशेष वेधल्यामुळें त्यांच्या गंभीर कवितांकडे रसिकांची दृष्टि वळूं इच्छित नाहीं, ही शोचनीय स्थिति आहे. श्री. उपाध्ये यांची विनोदी कविता उपरोधात्मक असल्यामुळें तिच्यांतून हास्य व बोध साहजिकच उद्भवतात. या प्रांतांतील कवितांत ' बावळट बाळू ' चें चित्र लहान मुलांनीं वाचण्यासारखें असून, ' ठे ' कवितेंतील श्लेषार्थानें येणारा बोध कवींनीं घेण्यासारखा आहे. त्यांच्या गंभीर श्रृंगारपर कवितांतूनहि त्यांच्या अंतःकरणाची ही तार अत्यंत नर्मनाजुकतेनें हललेली मधून मधून दृग्गोचर होते.

याखेरीज गीतराघवांतील गीतें, द्रौपदीचा धावा वगैरे कविता स्त्रियांना नित्य म्हणण्यासारख्या अभियुक्त स्वरूपाच्या वठल्या आहेत. श्री. उपाध्ये यांच्यातील दोष म्हणजे कांहीं कविता प्रमाणाबाहेर लांब आहेत हा एक, व कांहीं कविता निव्वळ तत्व-विषेचक आहेत हा दुसरा. कवितेला उत्कृष्ट शिल्पाची जोड देणें

यांतच कवीची खरी कला असते. परंतु अशा त्यांच्या कांहीं कविता सोडल्या तर त्यांच्या कवितेचें बाह्यांग एकंदरित उत्तम सजविलेलें असतें. त्यांची भाषा सफाईदार, सरळ, हृदयस्पर्शी व प्रसादपूर्ण असते. त्यांच्या ओव्यांवर एकनाथ व रामदास यांची छाया पडलेली दिसते व त्यामुळें त्या ओव्यांना एकप्रकारचें गंभीरपण सडेतोडपणाचें स्वरूप प्राप्त झालें आहे. त्यांची भाषा अभ्यस्त लेखणीतून निघालेली आहे व तिला अंतःश्रव्यतेच्या द्वारे पूर्व वाङ्मयांतील अनेक मनोहर संकेतप्रासाद व वेदांतमंदिरें दिसतात हें स्पष्ट दिसतें. प्रतीकात्मक कविता कशी असते हें त्यांच्या ' विराणी ' कवितेवरून चांगलें दिसतें व ती तुकारामाच्या विराण्यांची छटा दर्शविते. श्री. उपाध्ये यांनी भावगीतांच्या रूपानें केलेली ही मराठी भाषेची सेवा अभिनंदनीय असून ती रसिकांसहि आनंद दिल्या-खेरीज राहणार नाही असें वाटतें.

३० जुलै १९२९.
पुणे शहर.

}

गिरीश

आभार

व

कवीचा अल्पसा परिचय.

आमच्या विनंतीस मान देऊन प्रो. श्री. नि. चाफेकर व श्रीयुक्त कवि 'गिरीश' यांनी अनुक्रमे प्रस्तावना व परिचय लिहून दिल्याबद्दल आम्ही त्या उभयतांचे फार आभारी आहोत.

श्री. उपाध्ये यांचा जन्म इ. स. १८८३ त नागपुर येथे झाला. त्यांचे बालपण व शिक्षणही तेथेच झाले. अगदी तरुण वयांत त्यांनी एकांतांत तीन वर्षेपर्यंत श्रीरामनामाचे पुरश्चरण केले व त्याच अवधीत प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा अभ्यास केला. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा त्यांच्या वृत्तीवर झालेला परिणाम त्यांनी १९२४ साली प्रसिद्ध केलेल्या 'श्रीलोकमान्यचरितामृत' या ओवीबद्ध ग्रंथावरून स्पष्ट दिसून येतो. त्यांना कविता करण्याचा नाद त्यांच्या वयाच्या सोळाव्या वर्षापासून असल्याचे कळते.

प्रकाशक—वि. ग. ताम्हणकर.

मॅनेजिंग डायरेक्टर

महाराष्ट्र पब्लिशिंग हाऊस, लि. पुणे.

अनुक्रमणिका

अनुक्रम	रचनाकाल	स्थल	पृष्ठ
प्रणाम	१९१३	रायपुर	१
ईशव्याप्ति	१९१५	नागपुर	२
दर्शनोत्कंठा	१९२८	पुणें	४
चित्तचोर	,,	नागपुर	५
समर्पण	,,	सिंदी	६
प्रेमबाण	,,	रायपुर	७
प्रमो ! उठावें	१९१५	,,	८
समश्लोकी षट्पदी	१९१९	नागपुर	९
जगतापासून...	१९१२	,,	१०
जगन्मोहिनी	१९११	,,	१२
निर्देश	१९१४	,,	१५
श्रीरामराज्याभिषेक	१९०९	रायपुर	१६
विराणी	१९२९	पुणें	२१
चिमणा श्रीकृष्ण	१९२६	नागपुर	२२
बाळ	१९२८	पुणें	२३
आवडतें फूल	१९२३	रायपुर	२४
आई आणि बाळ	१९२७	नागपुर	२५
जानंद आला आनंद !	,,	,,	२७
सांकडें	,,	,,	२८
खेळूं ये गोविंदा	१९२५	,,	२९
बावळट बाळू	१९२६	,,	३०

(२)

मुलींची शाळा	१९१७	रायपुर	३१
गीतराघव	१९१२	नागपुर	३२
अहल्या	„	„	४८
द्रौपदी	१९१७	„	४९
भरत	१९१२	„	५०
भग्नहृदय	१९१५	„	५१
लीले !	१९२४	„	५३
चहा-टळपणा	१९३६	„	५७
उदासीनता	१९२५	„	५८
विरहविकला	१९२६	„	५९
प्रेमगंगा	१९२५	„	६१
कविते ! करिन तुला मी ठार	१९२७	„	६२
आतां मला न मामी	१९२५	„	६४
‘ढे’	१९२६	„	६६
शाहीर	१९२७	„	६८
स्वतंत्र हिंदुस्थान	१९२६	„	७०
भारत-भाग्योदय	१९२७	„	७१
निसर्ग-संग्राम	१९१४	„	७४
तरुण भारतास	१९२०	„	७८
हिंदुसंघटन	१९२६	„	८०
तो हिंदु कशाचा ?	१९२८	„	८२
आरती गीतेची	१९१७	„	८३

अंतर्धान

कै. सौ. मनोरमाबाई उपाध्ये.

एकपणें विचरलों विहरलों परिहसलों धुसफुसलों
प्रेम-संगमीं स्वैर पोहलों परस्परीं समरसलों.
परि तें अंतर्धान पावलों स्वप्नापरि सुख ठरलें
आतां त्या स्मरणांतचि केवळ सौख्य मानणें उरलें

पोपटपंची

प्रणाम.

चाल—हे प्रभो विभो.

हे जगद्गुरो ! प्रणाम तव पदकमला

तव भक्ति मला दे विमला । ध्रु०

द्यावया ज्ञान जीवाला

त्वां सृष्टि घातली शाला

भू तेज पवन घनमाला

हा शिक्षकगण नेमियला । प्रणाम.

सुखदुःखवर्गिं घालूनी

प्रेमें कधिं कधिं ताडूनी

हे जीव करुनिया ज्ञानी

निजपदीं नेशि त्या सकलां । प्रणाम.

ईशव्याप्ति.

चाल—नृपममता.

हैं सकल चराचर सदया
व्यापलेंसि तूं प्रभुराया । श्रीहरी
सौंदर्य दिसतसे जें जें
तें तुझ्याच योगें साजे । श्रीहरी
पंकजें उमलती मिटती •
ती तुझी स्थितीलयरीती । श्रीहरी
हैं कोकिलकंठीं गान
गातसे तुझ्याविण कोण । श्रीहरी
विश्वांत दिसे जें प्रेम
प्रभु! तूंच तयाचा उगम । श्रीहरी
हीं फुलें, तरुंचीं मुलें,
बघुनि मन भुले, सुखविती वृत्ति,
ती तुझीच सदया ! व्याप्ति । श्रीहरी
करि इंदु अंबरीं लास्य
तें तुझेंच मंगल हास्य । श्रीहरी
तें हास्य झेलि जंव गगन
हर्षाश्रु जाहले भगण । श्रीहरी
नभ तव हें क्रीडाकुंज
खेळणि हा तारापुंज । श्रीहरी
स्वर्गगा गुंफिसि हार
प्रभु ! तूंच दुःस्यासम चतुर । श्रीहरी

प्रेम-बाण.

कालंगडा—दादरा.

एकदांच पाहिलें

पाहिलें तयाक्षणींच आपुली न राहिलें । धु०

काय जाहलें कळे न

चित्त ठायिं राहिलें न

वेध लागला जिवास, अंतरंग मोहिलें

जी कधींच अनुभवीं न

सृष्टि ती दिसे नवीन

सांगतां मुखीं न येति भाव ते मनांतले

दृष्टि घे तिथेंच उडी

वृत्ति ती न सोडि घडी

ज्या घडीस नयन-नयन एकमेक भेटले

ठाउकें न नांव गांव

कळवुं केविं हृदयभाव

हें असें अधांतरीं जिणें न जाय साहिलें

इंद्रियां न विषयभान

एक लोचनां तहान

हाच जरी प्रेमबाण, माखिला हलाहलें

— ७ —

प्रभो उठावें !

चाल—चंद्रकांत.

जयजय जयजय विश्वपालका ! क्षीरसिंधुशयना !

अशरणशरणा ! प्रभो ! उठावें उघडावें नयना

धर्ममार्ग विघडिला अच्युता ! कां डोळेझांक

भक्तसख्या ! कां अजुनि पडेना श्रवणिं करुण हांक ?

काममदादिक असुर मातले खैरगती रमती

क्षमादयाधृति सत्यतपादिक वनोवनीं भ्रमती

कर्तव्याकर्तव्य कळेना व्याकुल मति झाली

उद्धवलें भय चोहींकडुनी भ्रांति मना पडली

धर्मध्वज मोडुनी अधर्मे मांडियली दैना

कौतुक कुठवर वघसि दयाळा ! येऊं दे करुणा

असह्य झाला सहन होइना दुष्टांचा ताप

शरण शरण तुज दीनोद्धरणा ! तूंच मायबाप

समश्लोकी षट्पदी.

वृत्त—गीति.

अविनय हरण करीं हरि ! दमविं मना शमविं विषयमृगतृष्णा
 भूतदया विस्तारीं तारीं संसारसागरीं कृष्णा !
 सुरनदि पराग ज्याचा, परिमल मधुमधुर सच्चिदानंद
 तें भवबंधविमोचक वंदीं हरिपद—सरोरुहद्वंद्व
 भेदहि जरी निमाला तरि मी तुमचा, तुम्ही न मम देवा !
 सागरिं तरंग उठती कैसा सागर तरंगिं सामावा
 गिरिवरधर ! बलिबलहर ! दनुजकुलामित्र ! मित्रशशिनयना !
 दर्शन तुझे सुदर्शन देउनि विसरविं समस्त भवदैना
 मत्स्यादिकिं अवतारीं तारिसि बुडत्या सदैव वसुधेला
 जगदीश्वरा ! उदारा ! भवभीता मजहि तार जगपाला !
 दामोदरा ! गुणनिधे ! मदनमनोहर ! मुकुंद ! गोविंदा !
 दावुनि पदारविंदा तोडीं सदया ! मदीय भवबंधा
 नारायणा ! शरण्या ! शरणागत मी त्वदीय पदकंजीं
 माझ्या वदनसरोजीं घालो ही नित्य षट्पदी रुंजी

जगतापासून दूर पळणाऱ्यास !

चाल—मज गमे ऐसा जनक तो.

खचित हें सारें जग तुझें ।

तूं जगाचा । ध्रु०

तूंच निर्मिलें तूं वाढविलें

तूंचि तयाला रूपहि दिधलें

अनंत नामीं भूषित केलें

होणारहि तें लीन तुजमधें । सारें०

तुझिया हर्षे प्रसन्न होतें

दुःखानें तव सुकुनी जातें

प्रेम करिशि तरि प्रेमळ बनतें

जसें करिषि त्या तसें बनतसे । सारें०

बैस वायुच्या दोल्यावरती

स्वर्गंगा धरिं दोरी हातीं

झोके घेई अंबरप्रांतीं

शंका कसली चल खेळ सुखें । सारें०

वसुंधरेला करीं गुदगुल्या

सूर्यालागीं दाविं वाकुल्या

बांध विजेच्या पायिं सांखळ्या

खेळविं त्यांना अपुल्यासंगें । सारें०

सिंधूचें मैदान येवढें

२ तत्पर सारें तुझिया क्रीडे

स्वैर त्यावरी उडे बागडे

संकोचितपण टाकिं मनाचें । सारें०

जाशिल कोठें जगता त्यजुनी

ओढिल तुजला हें तेथूनी

खेळावें तूं त्यासह म्हणुनी

तें तव प्रेमाचेंच भुकेलें । सारें०

अनंत ब्रह्मांडांचा स्वामी

वसतो तुझिया अंतर्यामी

कसली चिंता भीति रिकामी

ओळख तूं निजरूप आपुलें । सारें०

यावरि आतां या जगतानें

सुखशिखरावरि सदैव रमणें

दुःखगुहरिं वा लोळत पडणें

सर्वथैव हें असे तुजकडे । सारें०

जगन्मोहिनी.

चाल-घनःश्याम.

वाजव वाजव जगन्मोहना ! वाजविं रे ! मुरली
 पुनः ऐकुं दे, या श्रवणांची आस नाहिं पुरली
 यमुनापुलिनीं वृंदाविपिनीं वाजविलिस मुरली ।
 विश्व मोहिलें चराचराची त्या रविं मति मुरली
 आनंदानें विश्व कोंदलें शोक लया गेला
 हृदयगिरीवर सौख्यसुधाकर आला उदयाला
 प्रसन्न झालें मनोवृत्तिनभ अशेष जीवांचें
 पवित्रतेचा पुण्य गंधवह जगतितलीं नाचे
 वृत्तींची विषमता लोपली द्वैतभाव हरला
 प्रेमाचा वर्षाव जाहला आत्मभाव भरला
 अहिनकुलांचें सख्य जाहलें वैरभाव लोपे
 शार्दूलकंठीं कंठ ठेवुनी धेनु सुखें झोपे
 निसर्गनिर्मित रिपुही बनले परस्परप्रेमी
 क्लेश-दुःख-भय अशेष विरलीं त्या नादब्रह्मीं
 पूर्णब्रह्मा ! ब्रह्मचि केले ज्या नादें जीव
 पुनः तीच रे ! जगन्मोहिनी मुरली वाजीव

... ..

तसाच पुनरपि कुरु-समरांगणिं भारतसंग्रामीं
 जगन्मनोहर तव मुरलीरव दुमदुमला नामी

ज्ञानरूपिणी नादसुधा ती पडली जों श्रवणीं
 मोहतमोजड जीव जहाला जागा खडबडुनी
 स्वस्वरूपाची पडली होती विस्मृति बहुकाल
 स्मरण त्याचें झालें, होतां ज्ञान-उषःकाल
 प्रबोधरविचीं किरणें फांकुनि आत्मतेज उजळें
 अज्ञानाचा घूक दडाला भ्रांतिपटल फिटलें
 ठाण उठविलें त्वरित, सदाचें ' अहं ' भुजंगानें
 स्वस्थानिंच तो विरुनि गेला तव मुरली-गानें
 प्रसन्न झाल्या वृत्तिकमलिनी मानसकासारीं
 त्यावरि गुंजे सोऽहं-षट्पद अखंड-संचारी
 संशयजडता लोपुनि तळपे अभिनव चैतन्य
 प्रसन्नतेचें मनःसृष्टिवरि पसरे लावण्य
 कर्तव्याचा अस्फुट पथ तो स्पष्ट दिसूं लागे
 विस्मृतपार्थि मग सज्ज जाहला जीवहि अनुरागें
 कर्तव्याच्या पथा लागला ज्या नादें जीव
 पुनः तीच रे ! जंगन्मोहिनी मुरली वाजीव

...

...

...

सांप्रतकालीं ती वनमाली ! मंजुल नाद-सुधा
 श्रवणीं प्याया हृदयिं भराया उत्सुक ही वसुधा
 सत्यज्ञानावर्षण पडलें दडले बोध-धन
 स्वार्थ वंडकरतप्तसुदुःसह तृष्णावालुकण
 हृदयविभंजन मदप्रभंजन धावे चहुंकडुनी

पोपटपंची —

धुंद जाहल्या दिशा उचित पथ न दिसे मुळिं नयनीं
प्रेमाचा दुष्काळ पसरला शांतिवारि न मिळे
जीवितयात्रा दुष्कर झाली मानस-सर सुकलें
तशांना पेटे प्रचंड वणवा जीवन-कलहाचा
ऐशा विषमीं तव मुरलीविण आश्रय वद कैचा
शांतिजलाविण मीन तसे हे तळमळती जीव
त्यां निववाया जगन्मोहिनी मुरली वाजीव

—

निर्देश.

चाल—उद्धवा शांतवन०

इच्छिंसी सौख्य जरि व्हावें
भटकसि कां येथें तेथें । ध्रु०

हैं सकलहि मृगजल बापा !

मानिंसी जलाशय ज्यातें
शारदी घनांची छाया,
तप्ताला सुख का देते ?

जातील वृथा तव यत्न

उरतील श्रम ते नुसते

इच्छिंसी सुखाचा प्रांत

परि भिन्न क्रमिंसी पंथ

जरि फिरसि कल्पपर्यंत

नच जुळे सुखाचें नातें । भट०

हैं सोड भटकणें सारें

स्थिरचित्त पळभरी होई

तुज कथितों मार्ग सुखाचा

मज मननयुक्त मन देई

तें तेंच सौख्य बघ बापा !

या प्रेमपथानें जाई

तें नंदगृहांगाणि लोळे

तें यमुनापुलिनीं खेळे

त्या लुटिती व्रजिंचीं बाळें

तुंही त्या भोग सुखातें । भट०

पोपटपंची —

श्रीराम-राज्याभिषेक.

(वसंततिलका.)

रे क्रोधकाम ! परिसा वच मित्रभावे
आतां मदंतरिं तुम्ही क्षणही नसावे
जा जा निघूनि विषयांसहि घेउनी जा
कों यावया निघतसे रघुनाथ राजा

गे कल्पने ! कुटिल टाकुनि देइं वेष
नेसूनि शुद्ध वसनें भज राघवेश
ह्या एषणादि सखिया करिं दूर वेगें
राजाधिराज रघुनायक येतसे गे !

सोडूनि हे तव समस्त विचित्र खेळ
हो सत्वरिं स्थिर मना ! नच लाविं वेळ
आतांच येइल रघूत्तमराजहंस
जाऊनि सन्मुख तयास तिथेंच ऐस

वाई अहंमति ! तुझें नच येथ काज
झालें तुझें सकल वैभव नष्ट आज
झाला पुरे अजवरी अधिकार तूझा
आला पहा प्रियसखा रघुराज माझा
जी जाहली तुजमुळें अनिवार मत्त
मोहीं जिनें फसविलें मज्जुलागिं नित्य

फोपटपंची —

घेऊनि जाईं तब ती ममता-खसाही
कीं ही फिरे वध ! रघूत्तम-नामद्राही

द्या टाकुनी विषयसंगति इन्द्रियांनो !
आतां तयां फिरुनि चित्तिं नकाच आणों
व्हा सर्व नित्य भगवत्पर सावधान
सेवा सुखैकघन तो करुणानिधान

द्वारीं तुम्ही श्रवणहो ! करुनी पहारा
सन्नामघोष कळवा प्रभुलागिं सारा
सर्वत्रही नयनहो ! प्रभुचीच सत्ता
पाहा अबाधित, करा निज दक्ष चित्ता

त्वां सेविले अजवरी रस फार जिव्हे !
त्याचें गडे ! उचित सार्थक तूं करावें
मी देतसें तुजसि वृत्ति महत्पदाची
हो भाट संतत अतां रघुराजयाची

प्राणा ! तुम्ही सतत टेहळणी करावी
दुर्वृत्ति आंत कसलीहि न येउं द्यावी
'रामोऽहमस्मि' अनुवृत्ति धरुनि जीवीं
सेवा अखंड अशि ही प्रभुची करावी

...

...

...

पोपटपंचा —

सिंहासनावरि अधिष्ठित रामराव
आले प्रधानपदिं सात्विक अष्टभाव
प्रेमामृतें प्रभुवरी अभिषेक झाला
कंठीं समर्पिलि तदा अनुभूति-माला

संपूजिलें गुरुकृपोदय-अर्घ्य-पाद्यें
गर्जिन्नलीं तयिं अनाहत चारु वाद्यें
प्रारब्ध-संचित तसें क्रियमाण यांची
ती जाळिली निरवशेष हवाइ* साखी

सेनापतीपदवि येत विरागराजा
तेणें स्वयें दमविलें अरिंच्या समाजा
घेऊनि साह्य अतिसुज्ञ विवेक-मंत्री
राहे सदैव अति सज्ज असंग-शस्त्रीं

आनंद मुख्य बनला घर-कारभारी
झाले सहायक तया पुरुषार्थ चारी
विश्वैक्यही खपत होउनि वेत्रपाणी
होषें सुमंगल रघूत्तम-कीर्ति वाणी

...

...

...

अंतःपुरीं विभव तें कळसास गेलें
तद्वर्णनीं सकल शब्द अशब्द झाले

* दारुकाम.

ज्ञान-प्रभा उजळतांच तमो-विनाश
होऊनिया प्रकटला स्वरूपप्रकाश

श्रीराम जें वसति उन्मनिंच्या महालीं
तुर्या करी भवन-रक्षण त्या सुकालीं
अंतःपुरीं गति तिला क्षणमात्र नाहीं
द्वारींच ती वसुनि राहतसे सदाही १५

द्वारावरी करिति रीघ परादि वाचा
होई पुढें पुढिल कुंठित मार्ग त्यांचा
व्हाया प्रवेश पुढतीं न सुचे उपाय
होती निवृत्त मग त्या करणार काय ?

...

...

...

अंतःपुरीं विहरती नव-भक्ति-नारी
लीला-विलास करिती बहु सौख्यकारी
नानापरी करुनिया सुविलास-हास
प्रेमें सदा रमविती प्रभुच्या मनास

कोणी मुखें गुणगुणी प्रभुनाम-गान
कोणी करी श्रवण तेंचि भरुनि कान
वर्णी कुणी रुचिरशा भगवद्यशाला
कोणी चुरी प्रभुपद-द्वय-सारखाला

रामा कुणी भगवदर्चनि रंगलीसे०
 वंदी कुणी प्रभुपदाब्ज विनम्रशीर्षे
 सांझनिया विषयजात सुखें अनित्यें
 क्रीणी करी सकल दास्य सहर्षचित्तें

एकीं तदा प्रभुशिं सख्यचि जोडियेलें
 हासे रुसे प्रभुसर्वें बहु खेळ खेळे
 सोसे क्षणैक न वियोग तिला सख्याचा
 तो धन्य धन्य किति दैव-विलास तीचा
 ध्यानांत पूर्ण रमली कुणि एक रामा
 गेली स्वयें विसरुनी निज-रूप-नामा
 चित्सौख्य-सिंधु-सलिलीं सुखरूप झाली
 श्रीरामचंद्रविभुच्या स्वरुपीं विराली

...

...

...

विराणी.

कालंगडा—धुमाळी. १६१

कुणि कांहीं म्हणा, कुणि कांहीं म्हणा
अनुसरलें अपुल्याच मना । धु०
रीत म्हणा, विपरीत म्हणा कुणि
दिलें झुगारुनि आवरणा । कुणि०
रीति कुरीती, नीति अनीती
आतां उरली चाड कुणा । कुणि०
लोकलाज भय धरूं कशाला
सागायाचें काय जना ? । कुणि०
जळत्या साऱ्या आशा मनिंच्या
पुसल्या उरल्या त्याहि खुणा । कुणि०
स्वैर सोडिलें तारूं मनाचें
त्यजिला रुळला मार्ग जुना । कुणि०
मेलें सासर माहेरहि तें
मिटला विटला आशपणा । कुणि०
जीव भरेना हौस पुरेना
वाढतोच घरिं काम दुणा । कुणि०
यास्तव हा 'परपुरुष' परिणिला
•मन मिनलें गोविंदगुणा । कुणि०

चिमणा श्रीकृष्ण.*

चाल—चंद्रकांत.

चिमण्या गोपी चिमणीं वत्सें चिमण्यांचा मेळ
 चिमणा कान्हा गोपहि चिमणे चिमणेसे खेळ
 चिमणा भंवरा चिमणी जाळी चिमुकलाच चेंडू
 चिमणा कृष्ण कन्हैया खेळे चिमणा विटि-दांडू
 चिमणी कटि पीतांबर चिमणा चिमणि माळ कंठीं
 चिमण्या गोपसमाजीं शोभे चिमणा जंगजेठी
 चिमणी मुरली चिमण्या वोटीं चिमुकल्याच ओठीं
 वाजवि चिमणा धावुनि चिमण्या वत्सांच्या पाठीं
 चिमण्या गोपी चिमणीं मडकीं चिमणे दहिं-दूध
 चिमणीं पानें मांडुनि भरविति चिमणा गोविंद
 चिमणी वत्सें चिमण्या हरिचें चाटितात अंग
 चिमण्या हातीं त्या गोंजारी चिमणा श्रीरंग
 चिमणे बल्लव झुंजझुंजुनी थकति वाळवंटीं
 चिमणा श्रीहरि त्यां कुरवाळी लावुनि निजकंठीं
 राज्य चिमुकलें प्रजा चिमुकली चिमुकलाच राजा
 देवहि चिमणा भक्तहि चिमणे चिमणीशी पूजा

* मध्वमुनीश्वराच्या पदांत फेरफार करून.

वाळ.

चाल—मज बोध करी—

किति गोड वाइ ! वाळ जसें कमल उमललें .

सौख्याचें सार सकल वदन चिमुकलें । ध्रु०

कुंदाच्या उगवाया लागल्या कळ्या

माथ्यावरि कुरळ्यांच्या रुळति साखळ्या

मखमाली गालिं कशा खेळती खळ्या

ओठांच्या पाकळ्यांत ब्रह्म सांठलें

हास्याचे मधु तुषार विखरि चहुंभरी

वोवडिया रत्नांच्या उधळितो सरी

वांटे भरभरून मुठी प्रेम-माधुरी

विश्वाचें मोल करी फोल सोनुलें

जादुगार हा लबाड चित्त चोरतो

चित्तावरि आपुलेंच चित्र कोरतो

मूकपणें आत्मभाव आंत ओततो

जाऊं न दे दृष्टि कुठें नयन अडविले

आवडतें फूलः

हास हास रे फुला ! । तुझ्यांत जीव गुंतला
 वैष्ण रान रे फुला ! । फिरुनि जीव भागला
 प्रमोद सर्व लोपला । उदास-भाव वाटला
 पाहतांच परि तुला । प्रेमभाव दाटला । हास०
 दोन्ही नयन लोभले । मन मनास विसरलें
 दोन्ही बाहु पसरले । तुजसि जवळ घेतलें
 भिन्नभाव लोपला । एक जीव जाहला । हास०
 कर करांत मुख मुखी । जीव जाहले सुखी
 प्रेमभाव व्यापला । तूं मला रे ! तूं मला । हास०
 चुंब चुंब चुंबिलें । वदन वदनिं बिंबलें
 द्वैतभान भंगलें । प्रेमरांगिं रंगलें
 हर्षपूर वाढला । त्यांत जीव लोटला । हास०

आई आणि बाळ

वृत्त—उपजाति

पूजा करी मौन धरुनि आई
तेथेंच तों खेळत बाळ येई
साहित्य पाटावरि तें पुजेचें
बघे, बसे, प्रश्न करी मजेचे

“ आई इथें तांदुळ हे कशाला
हा हार कोणास्तव सांग केला
मी लावुं का चंदन हें कपाळीं
दे ही मला साखर तूप गोळी

हें रांगतें बाळ असे कुणाचें
एक्याच जागीं वसलें न नाचे
नाचे न खेळे न उज्याहि मारी
मला दिसे हें तर मठु भारी

कां तोडिल्या ह्या तुळशी सुरेख
मी घेउं का यांतिल सांग एक ”
मौनामुळें कांहिं वदे न आई
तेणें जरा बाळहि धीट होई

म्हणे ‘ पितों हें बघ दूध आई ’
बोलुनि वाटी उचलुनि घेई

पोपटपंची —

आईकडे पाहत लावि ओठीं

हासूनि तें सर्वहि दूध लाटी

त्याचा असा खेळ पहात आई

बारी न त्यातें न वदेहि कांहीं

प्रेमा मनीं ये उसळूनि मोठा

दावी वरी राग उगीच खोटा

आणावया दूध दुजें घरांत

तेथूनि तैशीच उठूनि जात

तों हा दह्याची उचलूनि वाटी

तीही सुखें स्वस्थ मुखांत लोटी

घेऊनि येई जंव दूध आई

झालें दिसे गट तिला दहीही

आईस येतांच बघूनि तेथें

टाळ्या पिटी तो भरल्याच हातें

प्रेमा तिचा तें उसळूनि आला

शिक्षा म्हणे मी करूं काय याला

कडेवरी घे उचलूनि त्याला

मुखीं मुक्यांचा भडिमार केला

“ आनंद आला आनंद ”

(पोस्टमनने आनंद आणून टाकतांच मुलांची मौज-)

आनंद आला आनंद ।

यारे गोपाळ गोविंद । धु०

गोष्टि मजेच्या उपदेशाच्या

सान मुलांच्या थोर जनांच्या

सुंदर, कविता नानापरिच्या

होउं वाचुनी धुंद । यारे०

गोड गोड हे वाचूं चुटके

हास्यरसाचे घेऊं घुटके

सोडवुं कोडीं, मन नच भटके

तोच लागतो छंद । यारे०

बघा बघा किति चित्रें नामी

शिवाजी राजे समर्थ स्वामी

शूर झांशिची राणी लक्ष्मी

टिळक आणि अरविंद । यारे०

किंवा दुसरीं चित्रें सुंदर

अकबर अफजुलखान शिकंदर

दयानंदजी धर्मधुरंधर

स्वामि विवेकानंद । यारे०

पोपटपंची —

मजेदार किति प्रवासवर्णन
कुठें न जातां घरींच बैसुन
स्थळोस्थळींचें घडतें दर्शन
वाहवा रे ' आनंद ' । यारे०
या या वाचा वाचुनि दावा
स्नेहि सोबती यां बोलावा
ज्ञानाचा हा खाऊं मेवा
कलाकंद गुलकंद । यारे०

सांकडें.

आलें फूल फुलावयास, उलुनी झाली कली मोकळी
झाला किंचित केसरांश उघडा, येती जुळोनी अली
वाहे मंद समीर गंध, लुटुनी फेकीत चोहींकडे
बैसे मस्तकिं वा पडे पदतळीं आतां पडे सांकडें

खेळूं ये गोविंदा !

राग— सोहनी.

खेळूं ये गोविंदा । आनंद कंदा । धु०

पाळणा हृदयाचा केला

वरि बैसावें नंदलाला

देइन झोके परमानंदा । खेळूं०

निर्जन एकांतीं विपिनीं

चपल मनासहि चुकवोनी

प्रेमभरें लुटुं ये स्वानंदा । खेळूं०

तूंच जिवाचा संवगडी

दिधली तुझिया प्रेमि बुडी

कमलाविण गति काय मिलिंदा । खेळूं०

बावळट बाळू.

चाल-शारेदे ! दास कामदे !

ऊठणें, फिरुनि झोपणें, उगिच लोळणें, जांभया देणें
यापरी आमुचा बाळू उठे उशिरानें
मुख धुणें, चहा ढोकणें, बुकें उघडणें, कांहितरि बघणें
तां तशिंच टाकुनी अंग धुवाया पळणें
विसळणें, कशाचें धुणें, पाणि ओतणें, अंग नचं भिजणें
धुंडीत धोतरें साऱ्या घरभर फिरणें
अचमनें, तीन टाकणें, ताटिं बैसणें, बकबका गिळणें
दफतरासाठिं मग तीन तास धडपडणें
सांडिली शाइ ती सदऱ्यावर किति तरी
कोटास एकही गुंडि दिसेना बरी
दोन्हीही खिशांची लोंबकळे लकूतरी
नेसणें, मधिंच सूटणें, बुकें सांडणें, गोंधळुनि जाणें
कायू दिसे ध्यान तें वा ह वा ! राजसवाणें

लहान मुलींची एक शाळा पाहून.

चाल—जशदीशा तात—

वाहवा ! वा ! कशि छान लाविली बाग
ह्या लतिका ह्या लतिका खेळति जागोजाग ध्रु० ॥

पावन हें जीवन ज्ञानझऱ्याचें
जीववितें जीवन या लतिकांचें
ये भरतें पाहुनि आनंदाचें
क्षणिंच अहं ! हरतो येथें अंतरिंचा शिणभाग
घाढाव्या लतिका ज्ञानजलानें
त्यां यावीं मधुर मनोहर सुमनें
जगत भरो सद्यश सौगंधानें
उपवनिं या वृद्धिस पावो जनतेचा अनुराग

गीतराघव.

गीत १ लें.

श्रीरामविलाप.

चाल—उद्धवा शांतवन-

प्रियतमा सखी सुकुमारी । टाकुनि मज कोठें गेली । ध्रु०

हैं शून्य सकलही वाटे । प्रियतमेवीण कांतार

आनंद लोपला सारा । सर्वत्र दिसे अंधार

बधुं कुठें कुठें तरि शोधूं । तें माझें जीवितसार

ही तीच काय दलशाला

कीं चुकलों निजउटजाला

करुं काय मतिभ्रम झाला

दृष्टीही अंध जहाली । टाकुनि०

रुचिराक्ष ! कोमले ! सीते ! । परिहास पुरे करिं आतां

हैं हृदय विदीर्ण जहालें । मुखचंद्र तुझा न पहातां

दर्शनामृतातें सिंचिं । निववीं या विरहदवार्ता

नाणिला हेममृग म्हणुनी

रुसलीस काय तूं रमणी

आणीन चंद्रमृग धरणीं

मुखचंद्र दाविं या कालीं । टाकुनि०

हीं हरिणशावकें सुशिले ! । पाळियलीं त्वां जीं प्रेमें
सारिका तुला रिझविति ह्या । बोलुनी मधुर बहु नेमें
ह्या लता वेंचुनी ज्यांचीं । वेणींत घालिशी कुसुमें

हीं सर्व साध्व ! तुजवीण

जाहलीं पहा अति दीन

परिहरीं तयांचा शीण

निष्ठुरता अशि कां धरिली । टाकुनि०

भासला न पळही दयिते ! । तुजसंगें हा वनवास
मुकलों जरि राज्यसुखाला । तें सुख दे तव सहवास
तूं संनिध असतां सखेये ! । मानिलें तुच्छ विश्वास

हासलों चक्रवाकाला

लाजविलें विरहि मृगाला

परिहास पिकांचा केला ।

परि अतां सर्व तीं फिरलीं । टाकुनि०

शिवचाप भंगुनी करिं या । परिणिलें तुला सुकुमारी !
उपयोग काय परि आतां । निष्फला शक्ति ती सारी
असहाय बघुनि मज छळिती । स्मर वसंत वायु तमारी

ये धावुनि येईं सहाया

हा यांचा मद जिरवाया

क्षण धरा रिपूनों ! स्थैर्या

ही पहा प्रिया मम आली । टाकुनि०

पाहे दाही दिशांतें सकरुण नयनीं म्लान झाली मुखश्री
 सीते ! सीते ! म्हणूनी तरुनग कवळी, भ्रांतिनें व्यापिटी धी
 दुःखें टाकी उसासे धरणिं गडबडा अंग टाकूनि लीळे
 मावेना शोक पोटीं म्हणुनि जलमिषें देति त्या वाट डोळे

गीत २ रें.

विरहिणी सीता.

चाल—अजि अक्रुर—

किति काळ असा विरहताप सोसावा

कधि पाहिन प्राणविसावा । ध्रु०

हे नेत्र भुकेले झुरती

आसवें न त्यांतिल खळती

कधि पाहिन वल्लभमूर्ति

अशि उत्कंठा फार लागली जीवा । कधि०

कशि बुद्धि जाहली खोटी

पाठविलें हरिणापाठीं

तें दुःख कालवे पोटीं

त्या चरणांची पळहि न घडली सेत्रा । कधि०

ते प्रसंग वनिचे स्मरती
 किति आठवुं निर्मल प्रीती
 जाहलि हा ! स्वप्नापरि ती
 रे दुदैवा ! केवि साधला दावा । कधि०

“ जानकी ! प्रिये ! सुकुमारी !
 श्रमलीस वनीं तूं भारी
 विश्रांति घेउं नदिनीरीं ”
 पथिं वदुनि असें, मन्मुखचंद्र पुसावा । कधि०
 पर्णाची रचुनी शय्या
 लावुनी हृदय मम हृदया
 मधुर कथा मज रिझवाया

किति सांगुनिया श्रम तो विलया न्यावा । कधि०
 त्या कीर केकि हरिणांनीं
 किति सौख्य दिलें मज रानीं
 विपरीत परी विधि-करणी

कीं तेच अतां दुःखद गमती जीवा । कधि०
 तो रम्य सुधाकर आतां
 जाहला विषाचा भ्रम
 जीवितेश संनिध नसावां

या सृष्टीनें स्वधर्म का सोडावा ? । कधि०

सुखसार पारखें झालें
 हातिच्या निधाना मुकलें
 प्रेमास सुखासुखि विकिलें
 त्या प्रेमाचा ध्यास लागला जीवा । कधि०
 प्राणेशा ! सदया ! रामा !
 सुखसारा ! हृद्विश्रामा !
 विसरलांत का तो प्रेमा
 या दर्शन हो ! विलंब पळहि न लावा । कधि०
 ती शोकपूर्ण-हृदया विरहार्त बाला
 ऐशा स्मरे कितितरी निज पूर्वलीला
 त्या सर्व पूर्वचरिता स्मरुनी स्मरुनी
 झाली विमूर्छित सती विरहेंकरुनी

—

° गीत ३ रें.

विरही रघूत्तम.

सीते ! सीते ! विमलचरिते ! प्रेमले ! चारुशाले !
कां गे ! ऐसैं कठिण मन तूं कोमले ! आज केलें
ये ये ये ये तुजविण गमे शून्य हा जीवलोक
भंगूं पाहे हृदय दयिते ! जाळितो देह शोक

चित्तांत सीता वदनांत सीता
दृष्टींत सीता श्रवणींहि सीता
सीतामया वाटुनि सृष्टि सारी
जें जें दिसे त्यास तदा विचारी

चाल—मन मजला वाहिलें—

पाहिलि का सुंदरी । जनक कुमारी कुणितरी । ध्रु०

वा उटजा ! तव प्रसन्नतेला

जिचा समागम कारण झाला

सांग कुठें रे ! विदेहबाला

ती माझी हृदयेश्वरी

सकल रम्यता तव वनदेवि !

नित्य जियेच्या ठायिं दिसावी

म्हणुनि सखी मम मत्सरभावीं °

दिसते लपविलि त्वां खरी

पोपटपंची -

दिव्य तरुनो ! तुमचीं कुसुमें
परम मनोहर वेंचुनि नियमें
भूषवि निजतनु तन्वी प्रेमें

कां रुसली तुम्हांवरी ?

असाच मंजुळ रव सुंदरिचा
लाभ कसा तुज झाला याचा
शोध खचित तुज ठावा सखिचा

सांग कोकिले ! सुखरीं

आविरत घनहो ! नाभिं संचरतां
तप्त जनांचा ताप शमवितां
दिसली का ती मत्प्रिय दयिता

भूवरि या वा अंबरीं ?

मृदुल लतांनो ! इथें विहरतां
नित्य पतिसवें इथेंच रमतां
मम दयितेची कांहीं वार्ता

असेल ठावी द्या तरी

सखिच्या वेणीतिल कुसुमांशीं
खेलुनि पवना ! गमतें येशी
सांग कुठें प्रियतमा सुकेशी

बोल बोल रे ! सत्वरीं

कमलवर्नीं मधु मधुपा ! लुटशी
गमन गडया ! तव चोहों देशीं
प्रिया दिसलि का पंकजकोशीं

पुष्पांच्या वा केसरीं
हरिणशिशूनो ! स्फारुनि नयनें
काय बघतसां उन्नत वदनें
मम दयितेचीं कीमल चरणें

• दिसती का मार्गावरी
ढाळित अश्रू सरिते ! कां गे !
शोधित जातिस सखिच्या मार्गे
मीही येतों तुझिया संगें

थांब थांब गे ! क्षणभरी
काय करूं हा ! कुणि न बोलती
हसती खेळति निघुनी जाती
भ्रष्टश्रीका मज अवमानिति

दुःख कुणातें कथूं तरी
भ्रमुनि दशदिशांना धुंडि कांतार सारें
पुसत तरुनगांना शुद्धि ऐशा प्रकारें
प्रतिवचन कशाचें कोण देणार तेथें ?
विकलहृदय तेव्हां पीटि तो मस्तकातें •

गीत ४ थें.

सीताविलीप.

स्रवन्नश्रुक्लिन्ना निरशनकृशा म्लानवदना
 स्थिरासीना दीना मलिनवसना शोकसदना
 भयत्रस्ता सीता प्रियजनवियुक्ता गतरुची
 जणों छिन्ना शाखा धरणिपतिता कल्पतरुची
 महाव्याघ्रवृंदां जणों ती कुरंगी
 भयें व्याकुला जाहली अंतरंगी
 त्यजी शोक-निश्वास पाहे सभोंतीं
 स्मरे अंतरां प्रेमला राममूर्ती
 चाल—ईश्वरपंकज—

निजजनजीवन ! हे रघुनंदन ! बघशिल अंत किती

तुजवीण सौख्यमूर्ति । शून्य जगती । ध्रु०
 दुर्विधिचा जो मूर्त नग
 अंतरिलें तव चरणयुग
 जळो जळो तो हेममृग

दयामलसुंदर रूप मनोहर दावीं प्राणपती ! । तुज०

सुरतरु सुफलित अवगणुनी
 गमे विषदुम इष्ट मनीं
 त्यजुनि रत्न कीं काचमणी०

जणुं इच्छावा हा हतदैवा ! झाली तेविं गती । तुज०

मोहभिला ती दूर पळे
अनुतापें मन् होरपळे
लोढुं नको विरहांत बळें

क्षमा क्षमावर करिं दीनेवर न करीं रुष्ट मती । तुज०

मीन जलांतचि जीव धरी
घनासि चातक मुख पसरी
चकोर—जीवन चंद्रकरीं

तेविं तुझे पद मजसि सुखप्रद, नाहीं अन्य गती । तुज०

तरंग मी तव सागर तूं
मी पट केवल तूं तंतू
मी छाया विभु ! तूं वस्तु

तूं मम जीवन नसे तुझ्याविण मजला भिन्न स्थिती । तुज०

खरतर विरहानल पेटे
ही तनु जाळिलसें वाटे
ये ये धांवत ये नेटें

दर्शन—जलकण सिंचिं दयाघन लाविशि वेळ किती ? । तुज०

प्रतिपळ युगसम वाटतसे
नयन दर्शना होति पिसे
निवविं हृदय हें प्रेमरसें

हृदयविहारा ! जीवितसारा ! दाविं तुझी मूर्ति । तुज०

पोपटपंची —

कैं पाहिन तव पदकमलां
जीव उताविळ बंहु बनला
नको नको हा प्राण मला

प्रियजनविरहित हें जडजीवित वाटे भार अती । तुज०

झाला शोक असह्य मस्तक फिरे आशा दिसेना कुठें
वाटे जीवित भारभूत सुगळें त्यागार्थ ती तैं उठे
झाला निश्चय पूर्ण तों श्रवणिं ये श्रीरामनामामृत
पाहे सन्मुख जीवितेश-करिंची मुद्रां स्वनामांकित

गीत ५ वें.

मुद्रिका.

मुद्रिका बधुनि विस्मित झाली
 'ही इथें' म्हणतसे कशि आली
 प्रीतिनें उचलुनी कुरवाळी
 चुंबुनी स्वहृदयीं कवटाळी
 चाल—म्यां नयनिं देखिला—

प्रियसखे ! मुद्रिके ! अवचित दिसलिस बाई !

आलीस कोठुनी कैशी वद या ठायीं ? । ध्रु०
 अति घोर पसरला होता हा अंधार
 नच दिसे कुठेंही कोणाचा आधार
 सर्वत्र निराशा, आशा लपली पार

हैं भ्रांत जाहलें हृदय सुचेना कांहीं
 नैराश्यतमीं या चंद्रिकाच झालीस
 कीं मरणसमयिं गे ! सुधाच मुखि पडलीस
 कीं कल्पलता मज रंका सांपडलीस

तव दुर्लभ दर्शन सुख बहु अंतरिं देई
 वद कसा कुठें गे ! प्राणसखा रघुवीर
 तो करी स्मरण का माझें गुणगंभीर ?
 मज कुशल तयाचें सांग, निघेना धीर

तूं बोल बोल गे ! मौन टाकुनी बाई !

पोपटपंची —

श्रीचरण पुनः ते नयनीं पाहिनि काय
तीं प्रेमळ वचनें श्रवणीं पडतिल काय
तो सुखद समागम मिलेल पुनरपि काय
हैं सांग सांग तव चरणिं ठेवितें डोई

त्या धन्य तरुलता राम दिसे ज्यां डोळां
किति वानुं तयांच्या भाग्याचा सोहोळा
सकलही तयांचीं पुण्यें झालीं गोळा

कीं रामरूप त्यां दिसतें ठायीं ठायीं
आनंदगिरीच्या शिखरीं नांदत होतें
श्रीरामसमागम सुखवित होता मातें
परि मोह-प्रभंजन उठुनी पडलें येथें

हैं दुःख टळाया उपाय कथि मज कांहीं
मी परम अभागिनि मुकलें राघवपायां
निष्ठुरा आजवरि जगलें विरह सहाया
निष्प्रेम हृदय हैं यांत न तिळही माया

शतचूर्ण म्हणुनि तें होत अजूनिहि नाहीं
तव दैवयोग किति थोर म्हणुनि वानावा
प्रभुविरह ज्या तुला क्षणभरही नच ठावा
पुण्यांश तुझा तो अभागिनिस मज द्यावा

तेणें तरि रघुपति ठेविल मज निज पायीं

तो विशाल उदधी तरलिस कैशी माये !

हा दुःखार्णव मी तरेन त्याचि उपायें

मी तुझी जाहलें शिष्या पदरीं घे ये

श्रीराम-प्राप्तिला तूंच मला गुरु होई

गीत ६ वें.

प्रश्न-प्रणाली.

चाल—जागये रघुनाथ—

रामचंद्र मनमोहन नेत्र भरुनि पाहिन काय ! । ध्रु०

नयन-मधुर कोमल रुचि

नव-जलदश्याम शुचि

प्रेमधाम रामतनू नयन-विषय होइल काय

हैं अंबर ह्या तारा

रविशशि हे हा वारा

सदय-हृदय कुणितरि हा विरहताप बारिल काय

त्रिभुवनभुवनोत्तंसा !

रघुकुलगुरु ! भो हंसा !

विरहि चक्रवाकिस या रमणदान करिशिल काय

नित्य जिथुनि अमृतवृष्टि
 ती मधुरा प्रेम-दृष्टि
 अंतरिंचा दुःखानल शमवुनि सुख देइल काय
 हस्तंगत सौख्यनिधी
 हरि हा ! प्रतिकूल विधी
 विलसित तव दुर्दैवा ! अजुनि पूर्ण होइ न काय
 सतत रमवि जें मनास
 ज्यांत सकल सुखनिवास
 सुधाधवल विमलहास अनुभवास येइल काय
 अथि अंवे ! वसुंधरे !
 क्षमा नाम धरिसि खरें
 मम मानस-राजहंस पुनरपि मज देशिल काय
 दुर्दमनीं प्रतिकृतांत
 सत्पालनिं परम दांत
 ते कर मज हृदयप्रांतिं कवटाळुनि धरितिल काय
 जाउं तरि कुणास शरण
 करिल कोण दुःखहरण
 मजवरि होळुनि करुण प्रभुच चरण दाविल काय
 अप्रतिहत गति तुजशी
 अखिल जगीं संचरशी ,
 दीन स्थिति मम वागो ! रामचराणिं कथाशिल काय

सर्वसाक्षि परमेशा !
 पुरतिल का मम आशा
 नयनिं बघुनि हृदयेशा जीव सुखी होइल काय
 दिधला साधूस ताप
 तें फळलें सकल पाप
 परि सज्जन मायबाप क्रोप शांत करितिल काय
 अशेष कल्याण-धाम
 योगिजन-मनोविराम
 त्या चरणीं हें ललाम एकवार ठेविन काय
 अशनिं राम, पानिं राम
 वदनिं राम, नयनिं राम
 ध्यानिं मनीं एक राम वृत्ति राम जाणिल काय
 जाणुनि मनिंचा आशय
 निरसाया दुःखविषय
 कळवलुनी रामराय त्वरित पाय उचलिल काय

अहल्याकृत रामस्तुति.

चाल—हे सीते कोमल—

श्रीरामा ! मंगलधामा ! मुनिविश्रामा ! कलिमलहरपावननामा । ध्रु०
हे अनाथजन-कनवाळा ! धावुनि आला, श्रमविलें मृदुल चरणाला
मी अवला केवळ दीन, भक्तिविहीन जीवितही अन्याधीन
अधिकार न वेदाध्ययनीं, बहु अज्ञानी, परि दयाळु तूं सुखदानीं
दीनेवरि केलिस करुणा, दावुनि चरणा, हे भवजलनिधिसंतरणा !

कशि होउं तरी उतराई^१

श्रीराम सांवळे आई !

चरणावरि ठेवुनि डोई

निशिदिनिं तव गाइन नामा, पुरवीं नेमा, बा ! दिनकरवंशललामा !
जे चरण शिवाचें ध्येय, श्रुतीचें गेय, या सकल जगाचें श्रेय
ते आज देखिले डोळां, सुखकळोळा ! किति वानुं भाग्यसोहोळा
जाहलें जगत्रयिं धन्य, विबुधजनमान्य, भेटलें विश्वचैतन्य
मुनिवर्यें दिधला शाप, वाटला ताप, परि तोचि होय सुखरूप

देखिला सुखाचा कंद

श्रीराम सच्चिदानंद

संसृतिचा तुटला बंध

यापुढतिं वितवणी रामा ! करि ही रामा, दे तुझ्याच चरणीं प्रेमा

— — —

द्रौपदीचा धांवा.

चाल—वद जाउं कुणा शरण—

ये मुकुंद ! मुरमर्दना ! मुरलिवादना ! कृष्णराया !

मी दीन शरण तव पाया

१ ध्रु०

गवसली हरिणि वृककरीं, होय घाबरी, धांव घेई

माय बहिणी कृष्णाबाई !

मांडिलें खलें निर्वाण, जातसे प्राण, विवश झालें

दाखयीं त्वरें पदकमलें

मज नसे कुणी तुजविणें, करिल धांवणें, विषमकाळीं

भरंवसा तुझा वनमाळी !

तू दीनबंधु म्हणविशी, काय मजविशीं, रुष्ट होशी

जिवलगा सख्या हृषीकेशी !

हे वृद्ध गुहजन फुका, बघति टकमका, दीन झाले

सामर्थ्य पतींचें लपलें

जाहला धर्म आज दीन, वैभवं हीन, निःसहाय

तारील दुजा तो काय .

हीं वीर्य, पराक्रम, धैर्य, कला, चातुर्य स्वस्थ बसलीं

सारींच संकटीं फसलीं

सर्वत्र दिसे अंधार, नसे आधार, थार देई

घे धांव येईं गे आई !

पोपटपंची —

जैं गजेंद्र तुज आठवे, येशि तैं जवें, तींच घाई
आतांही करुनी थैई !

काळही तुझ्या दासीस, करुनि वर सीस, पाहुं न सके
खळ वसन तिचें हा हिसके

ही लाज कुणा गिरिधरा ! स्वजनमाहेरा ! बंधुराया !
जयकृष्ण सख्या यदुराया !

भरत भेट.

चाल—शारदे ! दास कामदे !

मी बाळ, तुझें लडिवाळ, करी प्रतिपाळ, नको त्यजुं माया
हें राज्य तुझें तूं स्वामि अससि रघुराया

तुजविणें, भार हें जिणें, कसा मग सहणें, भार राज्याचा
जो योग्य तयानें धर्म करावा त्याचा

वनगमन, योग्य हें तुज न, तुझे मृदु चरण, चुरिन मी हातें
ही राज्यधुरा सांभाळ चाल गेहातें

हा जीव वाहिला चरणि तुझ्या प्रभुवरा !

मज विरहपावकीं लोटुं नको सुखकरा !

तूं बाप माय तूं तूंचि एक आसरा.

मृदुहृदय, नको करुं अदय, होईं गा सदय, जानकीकांता

मज नको मोकलूं कृपासिंधु भगवंता

भग्न हृदयांतील करुणोद्गार.

वृत्त-शार्दूल विक्रीडित.

आली एक लतेस रम्य कलिका आशा उदेली मनीं
 कीं पावेल विकास हासुनि मला आनंद देईल ही
 आनंदांकुर हा न जों उगवतो नेली खुडूनी कुणी
 आशाभंग असत्य हा, पुरवला खंजीर छातींतला
 येती अन्य अनेक रम्य कुसुमें दृष्टीपुढें साजिरीं
 होतो हर्ष मना परंतु कलिका जाई न चित्तांतली
 किंवा हीं कुसुमेंच भग्नहृदया देती तिचेची स्मृती
 द्याया दुःखचि काय सौख्य दिसतें कांहीं कळेना खरें !

ती बाला लतिका विशुद्धहृदया आशेंत होती अशी
 कीं, माझी कलिका प्रसन्न-वदना हासेल पाहीन मी
 मी हासेन तिला बघूनि हसतां, डोलेन प्रेमामधें
 वारंवार मुखास चुंबुनि तिच्या, लावीन वक्षस्थळीं
 नेत्रीं आणुनि इंद्रियें तिजकडे पाहात राहीन मी
 किंवा या पदरातळीं लपवुनी गाईन गीतें मधु
 हें माझें सुखसार लोकिं सगळें हें सर्व माझें धन
 आशांचा परि ह्या खचूनि पडला प्रासाद भव्याकृति

पोपटपंची —

नाहीं रूप न रंग गंध गुणही, आर्लीं गळाय़ास जीं
ना ज्यांचा उपयोग कांहीं जगतीं सोडूनि ऐशीं फुलें
तोडाव्या कलिकाच मुग्ध अथवा पुष्पें गुणी साजिरीं
काला ! काय असें कठोरहृदया ! तूतें रुचे नाकळे ?
होती सर्वचि सुंदर प्रिय जगीं मालिन्य कोणा रुचे
तेव्हां दोष वृथा तुलाच असला द्यावा कशाला गड्या
चित्तीं एक परंतु शल्य सल्लतें औचित्य तूं नेणसी
तेणें कृत्य तुझें मुळींच जगतीं संतोष देना कुणा
नाहीं हात तुझा जिच्यावर अशी वस्तूच लोकीं नसे
नेसी इच्छिसि तेधवां हरुनि ती, सामर्थ्यही हें तुझें
नाहीं रोध करावया कुणि दुजा कार्यास तूझ्या जगीं
कां घाई मग तोडण्यास कलिका तूतें अशी होतसे ?

लीले !

दिंडी.

‘ पापा पापा ’ म्हणतांच जवळ येशी
ओठ अपुले चिमुकले मुखीं देशी
सौख्यसागरिं वादळें ऊठवीशी
परी सारें तें हरुनि कुटें जाशी ?

म्हणा बेटा ! एकदां गोड गाणें
असें म्हणतां भाव तो कर-मुखानें
करुनि दाविशि हलवोनि हात तोंड
कोण आतां पुरवील तसें कोड ?

माझि लीला कोणती सांग आतां
माय माझी कोणती पुसूं जातां
हात हृदयीं मारुनि दाखवावें
कितिक लीले ! गुण तुझे आठवावे

पाज अपुल्या बाळास दूध ‘ आई ’
उचल अपुलें हें बाळ जवळ घेई
बाहुलीतें चिमुकल्या जवळ घेशी
भाव आईचा करुनि दाखवीशी

पोपटपंची —

रडे लीला वाईट असे फार

एक थप्पड तर गडे तिला मार

असें म्हणतां आपुल्या गोड गाला

० थापडीशी, हिरमोड कधि न केला

रडत असलिस राजसे ! जरि कितीही

‘ कृष्ण राधे ’ म्हणतांच रडें राही

पिटुनि टाळयी लागसी हसायांला

कृष्ण-नामें तो बोध कुठुनि आला

कृष्णमंदिरिं घेऊनि तुला जातां

सहज तेथें टेकशी खालि माथा

मूर्ति बघतां तव मुखीं हास्य खेळे

कशी कळली तुज कृष्णभक्ति बाले !

उषःकालीं दररोज तूं उठावें

उठुनि साऱ्यां घरभऱ्यां जागवावें

हसुनि खेळुनि आनंद माजवावा

अशा रीतीं उगवला दिवस जावा

थवे चिमण्यांचे अंगणांत येती

तुझ्या भंवतीचें धान्य टिपुनि नेती

जाति येती खेळती पुनः जाती

० तुझ्या हसण्याचा एक विषय होती

येति त्विमण्या आतांहि त्या तशाच
 धान्य टिपुनी नाचती खेळतीच
 परी लीले ! हासरी तूं न तेथें
 सौख्य पूर्वीचें स्मरुनि दुःख होतें
 हसुनि तर तूं सर्वास सुखविलेंच
 परी रडुनीही सौख्य दिलें तेंच
 हसें रडणें सारेंच सौख्य गेलें
 झरा सुकला पाणीहि सर्वें नेलें
 कुठें जातां करितांहि कार्य कांहीं
 क्षणहि लीला चित्तिची हलत नाहीं
 वस्तु जी जी दृष्टीस दिसे भासे
 स्मरण देई, तांचेंच करूं कैसें ?
 अशनि पानीं वाचनीं विचारींही
 कांहीं लीलेवांचुनी सुचत नाहीं
 दिसे भासे परि दिसुनि दिसत नाहीं
 विवेकाची तर गतिच पंगु होई
 तुझ्या विषयींची अशुभ कल्पनाच
 मनीं उठतां हृदयास देइ जाच
 परी आतां प्रत्यक्ष तीच झाली
 दैविं जन्माची हाय हाय आली

पोपटपंची —

दुःखदाहें देहास आग लागे
हृदय उकळे करपूनि चित्त भागे
वेदना त्या एकांतिं अश्रुपातें
• शांतवीतों परि दुःख शमेना तें

दुःखि दुसऱ्याच्या बहुत बोध केला
तोचि माझा मज सकल विफल झाला
बोध करितांश नव्हति आग पोटीं
आग पोटीं तें बोध जिरे ओठां

हृदय माझें हें करुनि चूरचूर
नेशि माझा बुलबूल कुठें दूर ?
क्रूरकर्म्या निष्ठुरा दुष्ट दैवा !

कुण्या जन्मींचा साधलास दावा
सर्व माझें लागलें तुझ्या हाता
समाधानाचा एक तंतु होता
तोहि बरवा वाटला तुला नाहीं
खुडुनि केल्या मज शून्य दिशा दाही
तुटुनि गेलेलें फिरुनि जुळुनि येतें
नष्ट झालें तें पुनः प्राप्त होतें
तशी पुनरपि भेटेल काय लीला ?
काय पुनरपि पाहीन तिच्या लीला ?

द्रव्य कीर्ती अधिकार सर्व काहीं
यत्न केल्या मिळतील वाण नाहीं
परी आतां भेटेल कुठुनि लीला
तंतु तुटला तो पूर्ण तुटुनि गेला !

—
चहा—

टळपणा.

चाल — नृपममता रामावरती.

लाविला गुलाबी रंग । किती सुंदर अमुच्या बंग- । ल्याप्रती
शोभती कसे हे खांब । त्यांवरी वेलिही लोंब- । ती किती
मोगरी चमेली कुंद । लाविलीं चहुकडे सुंद- । राकृती
अंगणीं छानसा कुंज । वृंदावनिं तुळशी मंज- । त्या अती
गुंजतात गुं गुं भृंग । तो नाद तयांचा गुंग- । वी मती
कवितेंत जरी यतिमंग । जुळविलें यमक परि चांग- । लें किती

ही उदासीनता कां ?

चाल—लावणी.

उदासवाणी अशी भिरभिरा कुणास बघर्शा तरी
 प्रसन्नता तव कुठें हरविली पूर्वीची साजिरी
 आनंदाचा विलास अवघा कां गे ! तव लोपला
 शुभहास्याची चमक दिसेना प्रसाद कां भंगला
 अविरत अश्रूपूर वाहती दिससी कां व्याकुल
 काय हरवलें कुणी पळविलें सांग तुजें मंगल
 शून्यपणें अंतरालिं बघसी जडता जडली दिसे
 सांग सांग तुज सांग लागलें दृष्टि ! कुणाचें पिसें
 एकच ठायीं स्तब्धपणें कां ध्यान असें लावलें
 विलासवैभव सकल विकलता कोणास्तव पावलें
 सहजस्मितता मधुर तरलता लीलापरता कुठें
 उदासीनता अशी अनुचिता सांग आज कां उठे
 मधुर सुखद संगीत चाललें सृष्टीवर चहुंकडे
 परी श्रवणहो ! तुम्ही जाहलां कोणास्तव वेडे
 ध्यान कुणाचें भान हरपवी प्रसन्नता भंगवी
 रसवंतीचें स्मरण कुणाच्या चित्तवृत्ति गुंगवी

(अपूर्ण)

तव विरह विकल करि बाळा !

चाल—अजि अक्रुर.

किति काळ तुला इथुनी जाउनि झाला

ये त्वरित गड्या स्नेहाळा !

नच कांहिं सुचे, रुचे न कांहिं मनाला

तव विरह विकल करि बाळा !

गुण विमल तुझे निशिदिनिं मनिं आठवती

करुं काय हृदय पिळवटती

तुज वांचुनिया निराधार जग वाटे

दुःस्थितिचे रुतती कांटे

हे असाति पुत्र बहु पोटीं

वेगळांच परि तव कोटी

बहुतांची कळलि कसोटी

मम जीवाचे पांग तुझ्याविण बाळा !

फडिना कुणी वेल्हाळा !

त्या सर्वांच्या अविवेकी मति कळल्या

स्वार्थीत पुरोपुर मळल्या

ज्या त्यासि हवा गाजविण्या अधिकार

सेवेला सगळे चोर

मम प्रेम कुणा कुणास अंतरिं नाहीं

मानाचे रत्न शिपायी

पोपटपंची —

कुणि वेष, कुणी तों जाती,
कुणि धर्म, पंथ, कुणि व्यक्ती
अभिमान धरोनी लढती
परि दुःख कुठें काय होइ मातेला
हा विचार ये न कुणाला
निज देहातें चंदनसम झिजवूनी
संकटें विविध सोसूनी
जें कार्य तुवां श्रमुनि जमविलें वा रे
त्यावरुनी गेलें वारें !
दुर्दैव कसें मानगुटीवरि बसलें
घडलेलें बिघडुनि गेलें
दुःस्थिति ही सकल टळाया
बिघडलें पुनः घडवाया
परमेश कृपा मिळवुनिया
मज भारतीची पूस आसवें बाळा !
तो स्मरुनी पूर्व जिव्हाळा

प्रेमगंगा.

चाल—दे। दिवसाची.

प्रेमळ दे। जीवांचें मीलन होतें तरि तें होऊं या
 एकतान हृदयांची वीणा भंगुं नका ती लहरूं या । ध्रु०
 स्वरास्वरांचा सुरेल संगम प्रवाह मंगल वाहतसे
 पवित्र गंगा ही प्रेमाची तींत कुणासहि पोहूं या
 विजयध्वज प्रेमाचा फडके अनंत अंबरिं मुक्तपणें
 प्रेमाकाशीं उडत्या विहगा रोधुं नका त्या विहरूं या
 वृक्षवेलि बहरासी आल्या प्रेमफुलोरा विकासला
 प्रसन्न मंगल सुगंध त्यांचा स्वैर चहुंभरी पसरूं या
 शशिकर कुमुदिनि हसति परस्पर हासूं या त्यां तुम्ही हसा
 प्रेमसुधेच्या सिंचनसमयीं दूर सरा तें चालूं या
 कवळूं धांवे शशिसी सागर फेकुनि लाटांवरि लाटा
 तळमळत्या त्यां जीवां जीवन लाभे तरि तें लाभूं या
 विधिनियमांचे पाश आवरा, मार्गी कंटक पसरूं नका
 प्रेमी हृदयां प्रेमरंगणीं रंगपंचमी खेळूं या

—

कविते ! करिन तुला मी ठार.

राग—केदारा.

० कविते ! करिन तुला मी ठार । ध्रु०

पूर्व कवींनीं तुज रस पाजुनि मस्त बनविलें फार
 रस बिस आतां मम साम्राज्यां कांहीं न तुज मिळणार
 अलंकारमद—मत्त जहालिस धुंदि उतरतों पार
 मोडुनि तोडुनि फेकुनि त्यांना दृष्टि न दिसुं देणार
 पदोपदीं अवसानीं तुझिया करुनी घातक वार
 सुवृत्त अथवा सुपदा कशि तूं हेंचि अतां बघणार
 पदलालियें जना भुलविलें केले नाना चार
 भावाची बहु हाव तुला परि अभाव तुज करणार
 नादांतचि रंगुनी गुंगविसि रसिका करिसी गार
 नाद तुझा तो नष्ट कराया समर्थ मी साचार
 समृद्ध अर्थें असा मिरविला आजवरी बडिवार
 अर्थाचा परि लेश यापुढें तुजला नच मिळणार
 कोशावरि तव भार सर्व परि लाविन त्याचें दार
 शब्दांच्याचि न कृतिच्या दैन्यें मळविन तव संसार
 व्याकरणाच्या अंकीं बसुनी शुद्ध म्हणविशी फार
 ठार करुनि परि तया तुझ्यावर ओतिन अशुद्ध धार

अपशब्दांचा असा तुझ्यावर करितों वध भडिमार
जरी न मेलिस तरि मेल्यापरि होशिल मग बेजार
देश धर्म वा वीर विभूती तुज न अतां दिसणार
आतां वणवण घुबडासंगें करविन तव संचार
मजलागीं तूं कोण समजशी मी तों कवि कलदार
कलदारचि कां शाहीरांचा फर्स्टक्लास सरदार

—

आतां मला न मामी.

चाल—गजल.

आनंदकंद ऐसी । आतां मला न मामी । धु०

गेली निघूनि गेली

कैलासवासि झाली

सृष्टी गमे निकामी । आतां०

खाणें रुचे न गाणें

वाटे उदासवाणें

लागे न चित्त कामी । आतां०

खातां पितां नहातां

माझ्याशिं गोड आतां

बोलेल कोण धामी । आतां०

नेत्रीं खळे न पाणी

यावी कशी भरूनी

जागा तिची रिकामी । आतां०

मामासि झालि साठी

आहेहि पुत्र पोटी

मातें परी न मामी । आतां०

होईल का रडूनी

घे शोक आवरूनी

कितिकांस नाहिं मामी । आतां०

— पोपटपंची

समाप्रती नमामी

कृष्णासही नमामी

देवादिकां नमामी । आतां०

मातापित्यां नमामी

गुरुलाहि त्या नमामी

अंबेसही नमामी । आतां०

देशाप्रती नमामी

धर्मासही नमामी

सर्वास यां नमामी । आतां०

इतुक्यांस ती नसावी

तुजलाच कां असावी

मोठीच तूं असामी । आतां०

‘ ठे ’

च.ल-क्या मजा देते हैं यार.

हैं कुठलें फुटलें पेव

ही धाड कोठुनी आली । धु०

जा कुणिहिकडे हे असती

यांचीच सर्व जणुं वसती

मार्गांत विखुरले दिसती

मोकाट गुरें जणुं सुटलीं

मंदिरीं घरीं बाजारीं

मसणांत तुरुंगद्वारीं

जा कुठेंहि यांची फेरी

चुकवितां बुद्धि बावरली

हा काय ईश्वरी कोप

कीं त्यास लागली झोप

पाहुनी हळुंच हें रोप

उतरुनि पसरलें खालीं

मच्छरांसि मच्छरदाणी

रोगांवरि औषध पाणी

परि यांच्यावरती अजुनी

कोणा न औषधी सुचली

— पोपटपंची

भय सहन आगिचें करवे

अतिवृष्टि भयंकर पुरवे

साथीसहि पुरुनी उरवे

यापुढें शक्ति परि हरली •

अभिषेक शिवाला करवा

जोगवा देविचा फिरवा

कुणिकडुनि पीक हें जिरवा

शतवर्षे नातरि भरलीं

कथवति न छळांच्या रीती

वाटते पदोपदिं भीती

नच जाणति नीति अनीति

सारीच दुष्टता भरली

दुष्ट तरी असतिच मोठे

त्यांहुनिही वरचढ छोटे

क्रूर चोर कपटी खोटे

दुर्जनता पुरुनी उरली

संबंध कधींहि न यावा

ठेविती भयंकर दावा

घेतलाच हरहर ! चावा

‘ढे’ ! पुढें शुद्धि नच उरली

‘ शाहीर ’

चाल-उद्धवा शांतवन-

या महाराष्ट्र देशांत । उपजलों मीच शाहीर । १ ध्रु०
 रात्रांत नाद घुमवीला । जवळीच अतां उद्धार
 यापुढतीं काव्यश्रीला । चढवीन नवा श्रृंगार
 शब्दसंघ फुलविन हर्ष । स्वातंत्र्य तया मिळणार
 हलवीन सर्व इतिहास
 कांपवीन व्याकरणास
 विश्रांति न संगीतास °

मेलेले मुडदे म्हणती । उपजलों मीच शाहीर
 शाहिरा कशाला विद्या । मळतसे काव्य विद्येनें
 जसजसे वाढतें ज्ञान । तसतसे काव्य विलया ने
 शाहिरें न म्हणुनि शिकावें । असावें मस्त अज्ञानें
 अज्ञानवारुवरि स्वार
 गर्वाची करिं तरवार
 होउनिया वेदरकार

सर्वत्र गात सुटेन । उपजलों मीच शाहीर
 कवि सर्व इतर ते कवच्या । मी मात्र एक ‘ कलदार ’
 कविता त्या म्यांच कराव्या । फिरवाव्या दारोदार
 पडद्यांतिल कविता कसली । पाहिनाच जी बाजार
 निर्लज्ज बनूनि फिरावें
 दिसतांच जमाव शिरावें
 अपुलेंच काव्य भरडावें °

करं शके कोण मजविण हें । उपजलों मीच शाहीर

शाहिरें आपुलें काव्य । म्हण म्हणतां कधिं न म्हणावें
प्रेमं कुणि आग्रह करितां । त्याच्यावरि वसूकन् जावें
आपुल्याच मग इच्छेनें । भलतेंसं गात सुटावें

मग किटोत कान कुणाचे

काय होय अपणा त्याचें

हें वैभव शाहिरतेचें

हें वर्म जयाला पडलें । तो तोच होय शाहीर

रागांची पर्वा कोणा । तालाची वा दरकार

राग ताल दुसऱ्यासाठीं । मी न त्यांत सांपडणार

मी स्वयंभु शंभु वाटोळा । मी असें खैर शाहीर

मज हसतो रसिक नव्हे तो

कवितेंत तालसुर बघतो

अर्थ वा पाहण्या धजतो

काव्यांत अर्थ जो ठेवी । तो होय कुठुनि शाहीर

कोणतेंहि मासिक उघडा । मम दिसे त्यांत कवि-कर्म

मम अखंड काव्यस्त्राव । नच केवळ मासिक-धर्म

संपादकांस मज अथवा । हें ठावें सगळें वर्म

शाहिरपण माझें उघडें

हाडांचीं करुनी काडें

वाडांवरि लिहिलीं बाडें

यावरिहि कोण मजलागीं । म्हणणार नाहिं शाहीर ?

स्वतंत्र हिंदुस्थान.

चाल—रण-गीताची.

स्वतंत्र हिंदुस्थान । स्वतंत्र हिंदुस्थान
स्वतंत्र हिंदुस्थान । गर्जे स्वतंत्र हिंदुस्थान । ध्रु०
स्वतंत्र हिंदुस्थान, कुणाच्या पुढें न लवविल मान
स्वतंत्र हिंदुस्थान, यापुढें साहिल नच अपमान
स्वतंत्र हिंदुस्थान, जाणतो एकचि मंत्र महान्
बंधु बंधु सारेच हिंदुजन, कोणि न थोर लहान
स्वतंत्र हिंदुस्थान हिंदुचा, हिंदुच तत्संतान
स्वतंत्र हिंदुस्थान, जगाला देइल धर्मज्ञान
स्वतंत्र हिंदुस्थान जगाचें अखंड सौख्यनिधान
स्वतंत्र हिंदुस्थान जगावरि पसरिल शांतिवितान

भारत-भाग्योदय.

चाल—गुरुनाथ निरंजनहो—

स्वातंत्र्य-देवतेचा गाऊं या धन्यवाद

पर्वणी थोर आली गर्जवूं सिंहनाद । ध्रु०

उदयाद्रिवरी आला स्वातंत्र्यसूर्य आज

दुर्भाग्य-तिमिर गेलें प्रकटलें दिव्य तेज

उमलली महाराष्ट्रीं चैतन्यपुष्पशेज

हिंदु होय जागें निवडुनी सर्व भेद

सौभाग्यतिलक लावी हिंदू आज भाळीं

स्वातंत्र्यमंदिराची स्वामिनी पूर्ण झाली

हिमधवल यशोध्वज तो फडकवी अंतराळीं

आजचा दिव्य महिमा वर्णितां थकति वेद

जीजाड् माउलीचा शिवराज बाळ तान्हा

अवतीर्ण आज झाला पाहुनी देश-दैना

इतिहास हासवीला जगविला धर्मराणा

कर्तृत्व खेळवीलें पळविला दैववाद

धर्माध-दुर्जनांची जेधवां धाड आली

सर्वस्व हिंदूचें घालूनि घशाखालीं

परकीय पुंड सत्ता सर्वत्र मस्त झाली

थैमान स्वैर घाली इस्लामि अर्ध चांद

पोपटपंची —

परकीय गुंड तेव्हां माजले पुष्ट पोळ
उत्पात चालवोले मांडिली जाळपोळ
दुष्टता पुष्ट झाली आणिली प्रलयवेळ
आकांत उठे सारा सर्वत्र आर्तनाद

चहुंकडे डोंब उठला यवनार्त देश झाला
अवरोध व्यर्थ गेला रक्तांत देश न्हाला
कोणा न सुचे कांहीं पातला घोर घाला

शास्ता दिसे न कोणी उतरील दुष्टमाद
दिवसासि राजमार्गी चरचरा चिरति गाथी
आक्रोश कुलवधूंचा कर्णिं ये ठायिं ठायीं
धन वित्त वपू अपुली आपुली उरलि नाहीं

सत्ताच चोर बनली गांजण्या निरपराध
थांवलीं धर्मकर्म मंदिरें ध्वस्त झालीं
श्रीरामनाम लपलें मशिर्दीत वाढ आली
जानवें शिखा गेलीं हनुवरी दाढि ठेली

हिंदुत्व मरूं पाहे एके न कोणि दाद
देशांत मोठ्ठमोठे नरमणी समरधीर
परि दास्यपंजरींचे ते सर्व बद्ध-कीर
त्या पारतंत्र्यहरणीं सहजची नष्ट-धीर

वाली न कोणि उरला संकटा घालि बांध

स्वत्वास फास' कंठीं सच्छील चोर ठरलें
 चातुर्य धैर्य यांचें स्वजनांच शौर्य उरलें
 ज्ञान तों भाट बनूनी परतेंत पूर्ण मुरलें
 आशा न दिसे कोठें पसरला दैववाद ,
 त्राहि रे ! त्राहि भगवन् ! करुणार्द्र देवदेवा !
 ये दीन-वत्सला बा ! पेटला घोर वणवा
 कैवारि कोणि नाहीं तुजवीण वासुदेवा
 यापरी हिंदभूनें फोडिला आर्त नाद
 गुंफुनी प्रेमभक्ती-वैराग्यवैजयंती
 गोपाळ आळवीला कारुण्यधाम संतां
 धावला धावण्याला कळवळुनि देव अंतीं
 शिवराजसिंह रूपें परिहरी सर्व खेद
 त्या घोर विषमकाळीं शिवमूर्ति प्रकट होई
 कारुण्य श्रीहरीचें कळवळुनि फाय येई
 पुण्य वा हिंदभूचें शिवराज रूप घेई
 शिवसूर्य उदधिं येतां नैराश्य घे विषाद
 शिवराज प्रकट होतां मूढता नष्ट झाली
 स्वत्वास तेज चढले जाडलें शक्तिशाली
 जागल्या शक्ति युक्ती भक्ति त्या पुण्यकालीं
 दुर्जनां काळ आला उतरला सर्व माद
 ते वैरि हिंदभूचे रडविले धायिधायीं
 चारिली धूळ चोरां कापिले आततायी
 मस्तकें मस्तवाल ठेचिलीं ठायिंठायीं
 हिंदभू मुक्त केली, घुमाविला धन्यनाद

निसर्गसंग्रामः

('संगम' काव्यांतील उताऱा)

वृत्त-स्रग्धरा.

काळोख्या मध्यरात्रीं

चहुकडुनि नभीं मेवपंक्ती उठाव्या

गर्जाव्या घोर घोषें

शरनिकर तशा वारिधाराहि याव्या
मोदें सौदामिनीनें

कडकड करुनी तांडवा चालवावें
झंझावातें तयांना

सरसरुनि पुढें साद्य हर्षें करावें
साम्राज्यीं ह्या तमाच्या

उमजति न दिशा मार्ग कोठें दिसावा
अंधारें व्याप्त सारें

जगत गमत तें अंतिचा घे विसावा
लोकीं होता प्रकाश

स्मृतिहि अशि जणों नष्ट संमूर्ण व्हावी
सृष्टीच्या भीष्मतेची

अवधि कुठवरी शुष्कशब्दीं वदावी ?
आतां आलोक कैचा

तिमिरहि कुठुनी यापुढें हें टळावें

ऐशा नैराश्रयडोहीं

जगं सकल बुडे सर्व आशा दुरावे

• तों तैशा कालरात्री-

मधिहि उगवल्या तारका दोन चार

ल्यांच्या इष्टप्रकाशें

तिमिरवशजगा लाभला अल्प धीर

तारांच्या त्या प्रकाशें

नभिं घन चिडले त्यांप्रती गट्ट केलें

केला गर्जोनि हर्ष

प्रकट, जणुं करीं स्वर्गिंचें राज्य आलें

व्हावे निर्मूल शत्रू

म्हणुनि गगनही व्यापुनी टाकियेलें

ल्यांचें विद्युल्लतांनीं

विकट हसुनि तें कृत्य तें मान्य केलें

गेले सारे लयाला

समजुनि रिपु ते मेघ जों स्वस्थ झाल

तों येवोनी दुजांनीं

पुनरपि अपुलें कार्य तें चालवीलें

ऐसा हा चालुं होतां

आविरत झगडा निर्बलांचा वलीशीं

गेलीं कित्येक मेलीं

कितिक अडकलीं निर्बलें शक्तपाशीं

पोपटपंची —

केव्हां आशा निराशा

उदय लय कधीं पावुनी कांहिं काल
नेळें सिद्धीस कार्य

स्वबल बनविलें तारकांनीं विशाल
कोठें त्या क्षुद्र तारा,

घनबलसहिता रात्र कोठें कराला
तारांच्या संहतीनें०

रजनि विरमुनी गर्व तीचा विराला
होतां ती हीनशक्ति

प्रथम विखुरल्या सर्वही मेघपंक्ती
वारा सारा स्थिरावे

चपलहि चपला जाहली नष्टदीप्ती
झालें दुष्टा तमाचें

मुख मलिन तदा स्थान पाहे लपाया
सद्दीचा काळ जातां

अमित बल तरी होतसे सर्व वाया
ऐश्वर्यातें निशेच्या

हळुंहळुं गळती लागुनी या प्रकारें
झाला तेजोनिधीचा

पथ सुगम जया व्यापिलें अंधकारें
झाली सारी तयारी

बघुनि मग निघे यावयातें तमारी

— पोपटपंची

ते व्हावें, वृत्त लोकीं

प्रथित म्हणुनि ये पूर्वे संदेशहारी
दूतोक्ता पुण्यवार्ता

श्रवणिं परिसतां खिन्नता सृष्टि सोडी
धाडी देशीं निराशा

उदयमुखविधी देइ दुःखास गोडी
आहा ! तो सौख्यदायी

ध्वजपट विलसूं लागतां पूर्वभागीं
जागीं होऊनि गाती

द्विजत्रिहगकुलें तद्यशा जागजागीं
हासे चैतन्य सारें

अवनिभरि करी सौख्य सर्वत्र वृष्टी
कष्टी कोणी दिसेना

विजयमदभरें वावरे तुष्टि पुष्टी

तरुण भारतास !

चाल—नृपममता—

मुख करुनी केविलवाणें

कां गाशि सदा रडगाणें । भारता

‘ मी दीन पंगु दुदैवी ’

कां भाषा वृदनीं यावी ? । भारता

दुर्वलता मनिंची ऐसी

साजेना क्षणही तुजसी । भारता

भारता, धरीं वीरता, वीर तूं स्वतां

असुनि कां ऐशी

दीनता वृथा ही वरिशी । भारता

आपुलेच मिटुनी डोळे

म्हणतोस सर्व अंधार । भारता

कर्तृत्व सोडुनी सगळें

दैवावरि घालिशि भार । भारता

एकाच ठायिं बैसूनी

पंगुत्व कसें जाणार ? । भारता

हैं कसें, जडे तुज पिसें, होत जमिं हंसें

लाज धरिं कांहीं

हैं दैन्य झुगारुनि देई । भारता

अंतर्मुख करुनी दृष्टी

कर्तृत्व पूर्व्विचें पाहीं । भारता

ऐश्वर्य आपुलें स्मर तें

ज्या जगांत तुलना नाहीं । भारता

करिं आत्मनिरीक्षण जेणें

हें दैन्य लयाला जाई । भारता

तव तेज, स्वयंभू सहज, प्रकटवी आज

संधि ही नामी

हो तूंच जगाचा स्वामी । भारता

हें विश्व-भुवन रमणीय

निर्मिलें तुझ्यास्तव देवें । भारता

त्यांत तूं हसावें गावें

त्यांतील सौख्य भोगावें । भारता

वसुधेच्या पाठीं पोटीं

नांदत्या श्रीस ओढावें । भारता

आदेश, करी हा ईश, पाळिं तूं त्यास

धन्य होशील

चल उठ हो उद्यमशील । भारता

—

हिंदुसंघटन.

ओव्या.

हिंदु तितुका मेळवावा । हिंदुधर्म वाढवावा
 संसार अवघा भरावा । हिंदुमात्रें
 हिंदु तितुका मेळवावा । शक्तियुक्तीनें भरावा
 जगीं ध्वज फडकवावा । हिंदुत्वाचा
 हिंदु तितुका मेळवावा । बंधुभावें आळवावा
 लोकीं आदर वाढवावा । हिंदुनामीं
 हिंदु हिंदूच असावा । सर्व जगीं विखुरावा
 सारा हलकल्लोळ करावा । हिंदुपणें
 हिंदु असावा संपन्न । हिंदु असावा बलवान
 जगत नमवावें आदरून । हिंदुपुढें
 हिंदु असावा कर्मयोगी । हिंदु असावा ज्ञानयोगी
 हिंदु असावा सर्व भोगी । त्यागीहि तैसा
 हिंदु असावा स्वतंत्र । हिंदु नसावा परतंत्र
 परिस्थितीचें दारुण यंत्र । हिंदूनें फोडावें
 स्वयें हिंदूच राहीन । दुजाहि हिंदूच पाहीन
 प्रतिज्ञा कीं रक्ते न्हाईन । हिंदुत्वार्थ
 काया वाचा आणि मनें । स्वयें वर्तूनि हिंदुपणें
 भेदाचें भूत ओंगळवाणें । टाकावें गाडुनी

वरिष्ठ-कनिष्ठादिभेद । हे तों नसती जन्मसिद्ध
 त्यांचा करोनि उच्छेद । बंधुभावे असावे
 वरिष्ठे कनिष्ठां संगोपावे । कनिष्ठे वरिष्ठां मानावे
 परस्परकलह मोडावे । आत्मभावे
 दुरावलेल्यां जवळावे । आपुला म्हणोनि कवळावे
 त्यांचे अंतर निवळावे । धर्मज्ञाने
 जगास देईन हिंदुदीक्षा । ऐसी धरावी महत्त्वाकांक्षा
 सारा संसार आपुल्या पक्षा । वळवावा हिंदुने
 जो आपणा म्हणवी हिंदु । तो मानावा सख्खा बंधु
 हिंदुत्वाचा विशाल सिंधु । मोकळा सर्वा
 हिंदूधर्माचे दिव्यामृत । सर्वा पाजावे मनसोक्त
 धर्मज्ञानाचा क्षुधित । उरोचि नेदावा
 प्रेम असावे सर्वा भूती । परि न त्यजावी तेजोवृत्ति
 रक्षावी आपुली महती । परमादरे
 हिंदुने मऊपण सोडावे । सदा तेजोगुणे वर्तावे
 अपमानाहूनि मरण बरवे । वाटावे हिंदूसी
 सदा करुनी उज्ज्वल कर्म । जगीं उजळावे ' हिंदु ' नाम
 प्राणप्रिय हिंदुधर्म । लोकीं वाढवावा

तो हिंदु कशाचा ?

ओव्या.

नीचा उच्च करीना । चुकल्या मार्गी लावीना
भ्रष्टत्या शुद्धि देना । तो हिंदु कशाचा
सुवर्ण करीना लोहास । त्या कैसें म्हणावें परीस
अस्पृश्यां करीना स्पृश्या । तो हिंदु कशाचा
हिंदूंनीं राज्यें स्थापिलीं । साम्राज्यें विस्तारिलीं
तीं महत्वाकांक्षा सोडिली । तो हिंदु कशाचा
सारें जगत् आक्रमिलें । तेथें हिंदुत्व स्थापिलें
हें जरी विसरून गेलें । तो हिंदु कशाचा
कराया हिंदुत्व रक्षण । तळहातीं धरिले प्राण
त्या शिवाजीचें विस्मरण । तो हिंदु कशाचा
चहुंकडूनि हिंदुत्वावर । बैसतां दिसे भडिमार
कांहींच करीना प्रतिकार । तो हिंदु कशाचा
हिंदु स्त्रिया विडंबितां । हिंदु मंदिरें विध्वंसितां
त्वेष न ये ज्याच्या चित्ता । तो हिंदु कशाचा
अपमानाची न ये चीड । परिस्थितीची धरी भीड
उदासीनतेची न काढी कीड । तो हिंदु कशाचा
जशास वागेना तैसा । ठोशास देईना ठोसा
न धरी आपुलाच भरंवसा । तो हिंदु कशाचा

जें जें हिंदुत्वा घातक । त्याचें फोडना मस्तक
बघत वैसे टकमक । तो हिंदु कशाचा
हिंदु करीन सारें जग । ऐसी लागेना तगमग
उदरभरणींच लगवग । तो हिंदु कशाचा
हिंदूंचा हा हिंदुस्थान । परकी बैसले धनी होऊन
हें सुखें करी सहन । तो हिंदु कशाचा

गीतेची आरती.

जय गीते ! जय गीते ! जय जय सुखसरिते !
कर्तव्योन्मुखकारिणि ! मंगलमयचरिते ! । ध्रु०
मोहनशेच्या तिमिरीं शोकीं मति बुडली
धर्माधर्म कळेना भ्रांति मना पडली
स्वत्वाची स्मृति नुरली स्थिरता गडबडली
ऐशा विषमीं माते ! धावुनि तूं आली । जय०
भगवंताची वाणी रूप तुझें जननी !
मोहनिशाचरमथिनी ! स्वधर्म—संजीविनी !
रमतो नर जो सदये ! अखंड तव मननीं
कर्म करुनिहि होतो समर्थ भवहननीं । जय०

पोपंटपंची—

झालें ज्ञान तरीही कमी रत असणें
वृथाच नैष्कर्म्याच्या मोर्ही नच फसणें
जनतासंग्रह कोणी ज्ञान्याविण करणें
ऐसीं बोधिसि देवी ! रहस्यमय वचनें । जय०
याच रहस्यें हरिलें पार्थाचें तिमिर
कर्तव्यां त्या योजुनि करवियलें समर
तें तव रहस्य गीते ! ' तिलक ' कर्मवीर
जाणुनि कळवी जगता शट्टीं गंभीर । जय०
होवो कर्मरवीचा उदय जगद्रगनीं
नैष्कर्म्याचें घनतम जावो वितळोनी
कर्तव्याच्या पथें निर्भय चालोनी
पूर्वैश्वर्या लाभो हिंदभूमि-जननी । जय०

— श्रीसीतारामचंद्रचरणार्पणमस्तु —

REFBK-0003968

REFBK-0003968

आमचेकडे मिळणारे काव्य ग्रंथ

किंमत रु आ. पै

१ लोकमान्यचरितामृत—उपाध्ये	१-०-०
२ सुवर्णचंपक—प्रो. श्री. नी. चाफेकर	१-०-०
३ ज्योत्स्नागीत—निशिगंध	०-४-०
४ निशागीत—	०-४-०
५ काव्योपहार—न. चिं. केळकर	०-१-०
६ गंगावर्णना—चिंतामणी पटेकर	१-०-०
७ अभिनवकाव्यमाला—भाग ४ था लेले	१-०-०
८ किरण—रविकिरणमंडळ	०-४-०
९ रविकिरण मंडळाचे काव्यग्रंथ	
१० विलापिका—ग. त्रिं. माडखोलकर	०-१२-०

महाराष्ट्र पब्लिशिंग हाऊस, लि. पुणे.